

mtatkki

Hungarian Academy of Sciences
Centre for Social Sciences
Institute for Minority Studies

A PDF fájlok elektronikusan kereshetőek.

A dokumentum használatával elfogadom az
[Europeana felhasználói szabályzatát](#).

IPAR

1. Az iparosodottság foka

A Dunavidékhez tartozó államok jelenlegi 65 millió lakosából mintegy 14 millió, vagyis a lakosság 21.3%-a él feldolgozó iparüzésből. Az ipari keresők száma kereken 6 millió, az üzemek száma pedig 1,250.000. Az utolsó általános iparszámlálások szerint az itteni államok ipara a következő képet mutatta:

A feldolgozóipar keresői és üzelei 1930-ban

	Keresők száma	Üzemek száma	Keresők átlagos száma üzemenként
Ausztria	885.968	170.897	5.2
Csehszlovákia	2,156.852	376.878	5.8
Magyarország	876.399	206.319	4.2
Jugoszlávia	637.742	155.696	4.1
Bulgária ¹⁾	212.642	86.075	2.5
Románia	563.455	140.409	4.0
Összesen:	5,353.058	1,136.274	4.7

¹⁾ 1934-ben.

Míg Európa e területén a népességnek általában egyötöde foglalkozik iparral, az itteni államok nemzeti jövedelmüknek általában $\frac{1}{4}$ -ét— $\frac{1}{3}$ -át merítik iparból. Az iparosodottság foka északnyugatról délkelet felé fokozatosan csökken. Hasonlóképpen alakult az iparosodás történeti fejlődése is. Ausztria és Csehszlovákia nagymultú ipari kultúrával és számos régi keletű (150—250 éves) iparággal rendelkezik s e két ország ipari jellegűnek tekinthető. Jugoszlávia, Bulgária és Románia már inkább kevéssé iparosodott agrárállamok, területükön az iparüzés számottevő méreteken, jobbra idegen tőkével, csak a legújabb időkben indult meg, nagyrészt az első világháború utáni neo-merkantilista gazdaságpolitikai irányzat hatására.

A dunai államokban az utóbbi évtizedekben új, nagy munkaigényességű és fogyasztási javakat előállító iparok fejlődtek ki. Ezek jelentős része a belföldi mezőgazdaság termelvényeinek feldolgozásával foglalkozik. Számottevő része nyersanyagszükségletének nagy részét azonban behozattalal fedezi (textilipar, bőripar, gumiipar stb.).

Átmenetet mindkét tekintetben a középponti fekvésű Magyarország alkot, hol az ipari népesség aránya (23.1%) megfelel az egész Dunavidék iparosodottságát kifejező általános arányszámnak (21.3%). Ez az ország már mezőgazdasági-iparos állam és iparának tekintélyes része 50—80 éves multra tekint vissza. Magyarország és a tőle délkeletre eső területek jelenleg is erős iparosodás állapotában vannak. Valamennyi ország-

ban külön iparvidékek alakultak ki, ahová az egyes iparágak tömörültek. A nehézipar nagy része a nyers- és fűtőanyag lelőhelye közelében található, míg a sok kézi munkát kívánó fogyasztási javakat előállító iparok mindinkább a sűrűbben települt helyeken honosodtak meg.

Az ipar alkatát tekintve az iparúzóik mintegy 40—45%-a — a 20-nál több munkást foglalkoztató — u. n. nagyüzemekben, azaz gyárakban dolgozik. A nagyüzemek, illetve gyárak száma viszont alig 2—3%-át teszi ki az összes ipari üzemek számának. Az ipari tevékenység mégis csaknem felerészben nagy — az itteni viszonyokhoz mérten erősen koncentrálnak nevezhető — termelő egységekben folyik. Ezzel szemben nagyszámúban vannak egészen kicsi, sokszor egyéni üzemek. Az üzemenkinti foglalkoztatottak átlagos száma legnagyobb (5—6.0) az iparilag legfejlettebb osztrák-cseh területeken. Az ipari fejlődés kezdeti szakában levő, de emellett erős ipari tömörülést alkalmazó két ország, Jugoszlávia és Románia területén, valamint Magyarországon is aránylag nagy az üzemekben foglalkoztatottak átlagos létszáma (4—4.5), de jelentősen kisebb már az erősen szétszórt iparú Bulgáriában (2.5).

A Dunavidék térségében az ipar nagyobbik része fogyasztási javakat termel, különösen a délkeleti területrészen. Az északnyugat felé eső fejlettebb ipari vidékeken a termelési javak gyártása csaknem egyenrangú a fogyasztási javak iparával. Átmenetet és az egész területre jellemző alkatot e tekintetben is Magyarország ipara jelenti, ahol az ipari foglalkozóknak kerekén 60%-a foglalkozik fogyasztási javak előállításával.

Ausztria és Csehszlovákia ipartermékek tekintetében önellátók, sőt számottevő ipari kivitelük van. Ausztria és Csehszlovákia kivitelének értékben csaknem kétharmada iparcikk. A délkeletre eső államok viszont jelentős ipari behozatalra szorulnak. Bevitelüknek több, mint fele ipar-áru. Az átmenet itt is Magyarország. Ipari termékek tekintetében ugyanis Magyarország — mint az egész dunavidéki terület — csaknem önellátónak tekinthető, bár meglehetősen alacsony az ipari fogyasztás szintje.

Ami az egyes államokat illeti, Ausztria népének egyharmada él iparból. Az 1930. évi népszámlálás 885.968 ipari keresőt és 170.897 ipari üzemet vett számba. Ebből 5.365 volt egyenként 20-nál több alkalmazottal dolgozó nagyüzem, összesen 471.753 foglalkoztatottal. Tehát az ipari kereső népesség 53.3%-a nagyüzemben dolgozott. Nemzeti jövedelmének több mint egyharmada ipari termelésből ered. Iparának 50%-a fogyasztási javakat, 50%-a termelő javakat állít elő. Legnépesebb ipara a vas- és fémipar, 185.000 dolgozóval (az összes ipari dolgozók 21%-a). Ennek az iparnak tekintélyes multja van. Hasonló régi keletű fonó-szövő és ruházati ipara is (155.000 keresővel). Ausztria ipari kivitele (helyesebben készáru-kivitele), értékben, összes kivitelének kétharmada. Behozatalában viszont a készáruk csak egyharmad részt tesznek. Ausztria iparában 1918 után bizonyos hanyatlás következett be. A második világháború azonban e tekintetben ismét erős fejlődést váltott ki.

Csehszlovákia népességének több mint egyharmada él iparból. Az 1930-as adatok szerint 2,156.852 ipari keresője 376.878 üzemben dolgozott. Üzemei közül mintegy 14.000 volt gyári jellegű 1,300.000 dolgozóval, kik az összes ipari keresőknek kerekén 60%-át tették. Nemzeti jövedelmének csaknem felét (45%-át) az ipar szolgáltatta. Iparának mint-

egy 45%-a fogyasztási javakat állít elő. Legnépesebb ipara a fémipar, csaknem 400 ezer keresővel (az összes ipari keresők majdnem 20%-a), utána következnek a textilipar 375.000 dolgozóval. Mindkét iparág régi hagyományú, erős iparág. Kiviteli értékének kétharmada készáru, behozatalának viszont csak egyharmada. Tulajdonképpen az Osztrák-Magyar Monarchiának Csehország volt az ipari gócpontja. Iparának fejlődése a Monarchiában biztosított piacainak elvesztése után megakadt. A második világháborúval a cseh ipar ismét nagyobb fejlődésnek indult.

Magyarország lakosságának több mint egyötödét (23.1%) tartja el iparával. Az 1930-as népszámlálás a trianoni országhatárok között kerekén 876.000 iparúzóval talált, 206.319 üzemmel. (Az 1941. évi népszámlálás az időlegesen visszacsatolt területrészekkel megnagyobbodott országban 1,136.788 ipari keresőt számlált 261.441 üzemmel. Az üzemek közül 5.408 volt gyári jellegű, kerekén félmillió keresővel). Az összes ipari keresők 45%-a dolgozik a gyáriparban. Ipara szolgáltatja Magyarország nemzeti jövedelmének egyharmadát. A kisipar 13.5%-ot, a gyáripar 20%-ot. Az ipari keresőknek mintegy 55%-a fogyasztási javakat állít elő. A magyar ipari keresők egynegyede a ruházati és fonó-szövő iparban dolgozik. 15%-a a nagy multra visszatekintő élelmezési iparban. Erős ipara a nehézipar is (vas- és fémipar, gépipar), mely az ipari dolgozóknak szintén csaknem egynegyedét köti le. Külkereskedelmi forgalmában az ipari áruk kivitele, értékben egyharmad részt tesz, az ipari áruk behozatala pedig egynegyedét.

Jugoszláviában az 1931-es népszámlálás 638.000 ipari keresőt, s csaknem 150.000 ipari üzemet mutatott ki. A lakosság 11%-a él általában e területen iparból. A gyáripar az ipari keresők mintegy 45%-át foglalkoztatja. Jugoszlávia nemzeti jövedelmének azonban egynegyede származik ipari tevékenységből (10% kisiparból, 15% nagyiparból). Viszonylagosan legnépesebb ipara a fonó-szövő és ruházati ipar, mely az ipari keresőknek csaknem egyharmadát látja el munkával. Élelmezési ipara, nehézipara és faipara egyenkint kerekén 15—15%-át foglalkoztatják az ipari dolgozóknak. Faipara régi keletű. Ipari keresőinek mintegy 55—60%-a dolgozik a fogyasztási javakat előállító iparokban. Ipari kivitele a fa és réz exportját nem tekintve, jelentéktelen.

Bulgária lakosainak csaknem egytizede él iparból. Ipari keresőinek száma, az 1934-es népszámlálás szerint, kerekén 210.000. Ipari üzemeknek száma pedig 87.000. A mintegy 3000 ipartelepből álló gyáriparban 93 ezer ember dolgozik, vagyis az összes ipari dolgozók 40—45%-a. Nemzeti jövedelmének egyötöde ered ipari termelésből (a kisipar, a gyáripar, a háziipar egyaránt 7—7—7%-kal részesedik a nemzeti jövedelemben.) Gyáripara erős fejlődésben van. Az iparban dolgozók háromnegyed része fogyasztási cikket termel. Legfontosabb ipara az újkeletű fonó-szövő és ruházati ipar, mely az ipari keresők 35%-át köti le, utána az élelmezési ipar következik, mely az ipari keresők 20%-át foglalkoztatja. Számottevő még Bulgária fém- és gépipara is, hol az ipari keresők 13%-a dolgozik. Ipari behozatalának értéke összehozatalának háromnegyedét foglalja le.

Az 1940 előtti *Romániának* — az 1930-as népszámlálás adatai szerint — 140.000 ipari üzeme volt. Lakosságának egytizenkettede él iparüzésből. Ipari dolgozóinak száma ebben az időben kerekén 560.000-re tehető.

Ennek 45%-a dolgozik 20-nál több alkalmazottat foglalkoztató u. n. gyári üzemben. Gyáripára erősen fejlődik. Románia nemzeti jövedelmének egynegyed—egyötödét nyújtja az ipar. A legerősebb a fonó-szövő és ruházati ipar, mely nagyrészt újkeletű s ipari keresőinek csaknem 30%-át foglalkoztatja. Élelmezési ipara is erős. (Az ipari keresők 22%-át köti le.) Fémipara és faipara szintén jelentős (ezek 18, illetve 17%-át foglalkoztatják az összes ipari keresőknek). Iparának dolgozóiból kereken 60—70% termel fogyasztási javakat. Igen számottevő ipari behozatala van. Ipari kivitele, összes kiviteli értékének azonban csak kis részét teszi.

2. Gyáripár

A Dunavidék államaiban az iparúzóknak mintegy 45%-a gyári jellegű üzemekben dolgozik. Főleg az energiatermelés és átalakítás, a vegyi iparok, a fonó- és szövőipar, a bőripar és a nehézipar dolgozik gyári jellegű üzemekben. Az ipar termelte nemzeti jövedelmi hányadnak mintegy kétharmadát a gyáripár állítja elő. A gyári alkalmazottak száma 2.5 millióra, a gyárak száma pedig kereken 35.000-re tehető. Az üzemek gyári jellege délkeletről északnyugat felé, tehát az ipari kultúra fejlettségének emelkedése irányában általában erősödik. Nagyrészt hasonló módon változik az egy-egy gyárban foglalkoztatottak átlagos száma, mely alkalmas mérőszám az üzemkoncentráció megítélésére. A dolgozók gyárankint való átlagos száma a volt Ausztria területén kereken 60, Csehszlovákián 100 fő, Magyarországon és Romániában 80, Jugoszlávia területén, fellelhető adatok szerint 70, viszont Bulgáriában csak 25. Természetszerűleg az üzemkoncentráció e mértékénél figyelembe kell venni azt a körülményt, hogy az üzemek foglalkoztatási foka a magasabb színvonalon álló, s ezért most már kevésbé fejlődő osztrák és cseh iparban általában kedvezőtlenebb, mint a többi ország nagy fejlődésben levő iparában. A dunavidéki országok gyáriparának, a legutóbbi békeévben mutatkozó helyzetképét a következő tábla adja:

A gyári jellegű feldolgozóipar foglalkoztatottjai és üzei 1937-ben

	Foglalkoztatottak száma	Gyárak száma	Foglalkoztatottak átlagos száma gyárankint
Ausztria	271.839	4.423	61.5
Csehszlovákia ¹⁾	1.293.216	12.534	103.2
Magyarország	324.883	3.902	82.5
Jugoszlávia ²⁾	226.400	3.257	69.5
Bulgária	91.321	3.064	29.5
Románia	278.919	3.512	79.0
Összesen:	2.486.578	30.692	81.0

¹⁾ 20-nál több alkalmazottal dolgozó vállalatokra vonatkozó 1930. évi adatok.

²⁾ U. n. nagyüzemekre vonatkozólag.

A gyári üzemek koncentráltasága és mechanizáltsága, valamint az üzemben a munkamegosztás fejlettsége általában aszerint nő, amint fejlettebb vagy kevésbé fejlett termelési technikát alkalmaznak az iparvállalatok. A következő tábla adatai e tekintetben jó tájékoztatást adnak:

Gyári termelés alkata 1937-ben.

	Munkás- létszám	Gépi LE ¹⁾	Egy munkásra jutó gépi LE	100 munkásra jutó nem munkás alkalmazott
Ausztria	227.522	917.587	4.05 ³⁾	19
Csehszlovákia ²⁾	701.591	3.220.656	4.59 ³⁾	15
Magyarország	276.500	795.647	2.89	17
Jugoszlávia	200.000	700.000	3.50 ³⁾	14
Bulgária	82.541	257.072	3.11	11
Románia	246.038	722.638	2.95	13
Összesen:	1,734.192	6,613.600	3.81	15

1) Figyelmelen kívül hagyva az elektromos áramtermelés lóerősükségletét.

2) 1930. évi adat.

3) Az osztrák, csehszlovák és jugoszláv ipar viszonylagosan kedvezőtlenebb foglalkoztatottságával okolható meg részben ez arányszámok kiemelkedő nagysága.

Ausztriában és Csehszlovákia területén a gyáripar fejlődése általában megállapodott, Magyarország területén és a tőle délkeletre eső területeken viszont igen erős fejlődés tapasztalható. Ezeknek az országoknak fokozatos iparosodása nagyrészt éppen gyáriparuk állandó fejlődése és fejlesztése útján történik.

Feldolgozó iparok¹⁾ termelési tevékenységének (volumenének) fejlődése indexszámokban.

	Ausztria	Csehszlo- vákia	Magyar- ország	Jugo- szlávia	Bulgária	Románia
1925	100	100	100	100	100	100
1930	107	109	147	154	74	111
1935	101	91	175	144	87	143
1937	121	121	208	175	188	152

1) Túlnyomórészt gyáripari termelés.

A dunavidéki államok gyáriparának legnépesebb ága — nagyüzemi termelésre való alkalmasságánál fogva — a textil- és tömegruházati ipar, mely 25—30%-át foglalkoztatja a gyári keresőknek, mégpedig Ausztriában, Magyarországon, Romániában 25%-ot, Jugoszláviában és Bulgáriában 35%-ot és Csehszlovákiában csaknem 40%-ot. Csaknem egyformán népes iparág az u. n. nehézipar (vas- és fémipar, gépgyártás), ahol mint jellegzetes termelési javakat előállító iparnál, már szembetűnően megmutatkozik az ipari fejlődés földrajzi képének jellege. Minél előrehaladottabb ugyanis az ipargazdaság fejlődésben, annál több termelési jószágot állít elő. Így Csehszlovákiában a gyári dolgozók 30%-át köti le a nehézipar, Ausztriában és Magyarországon 25%-át, Romániában 20%-át, Jugoszláviában, Bulgáriában pedig csak 5—10%-át. Említésre méltó még az élelmezési iparnak a gyáripari alkalmazottakban való részesedése is, mely Bulgárián kívül valamennyi államban 10—15% között van, míg Bulgáriában kerekén 40%. A Dunavidék erdőben gazdag területein jelentős még a faipar részesedése a gyári üzemekben foglalkoztatottakból, mely Csehszlovákiában, Jugoszláviában, Romániában 10—15%-ot ért el, Ausztriában, Magyarországon és Bulgáriában viszont csak 5% körül van.

A gyáripari struktúra fejlettségére jellemző a fogyasztási és termelő javakat előállító iparok súlyát kifejező megoszlási arányszámok eléggé hűen követik a nagyipari alkat földrajzi alakulását. Ausztriában ugyanis a gyári foglalkoztatottaknak mintegy 55%-át kötik le a fogyasztási javakat előállító iparok, Csehszlovákiában és Magyarországon kerekén 50%-át, Jugoszláviában és Romániában 60—70%-át, Bulgáriában azonban már csaknem 80%-át. Az egyes iparágak közül leginkább gyáripari jellegű üzemeket használnak a villamosenergia termelés, a vegyészeti ipar, a fonó- és szövőipar. Legkevésbé gyári jellegű az építő- és ruházati ipar

Ami az egyes országok gyáripárát illeti, Ausztriában az 1937. évi adatok szerint mintegy négy és félezer gyár volt üzemben, kereken 275 ezer alkalmazottal. Ausztria gyáripárának foglalkoztatottsága a két világháború közt kedvezőtlen volt. Ennek következtében a gyáripár ott időközben némileg vissza is fejlődött. Két egyformán erős és tekintélyes, multira visszatekintő ága van a gyáripárnak: a textil és ruházati ipar és a nehéz-, illetve fémipar. Mindegyik iparág az ország összes gyári dolgozóinak egy-egy negyedrészt foglalkoztatja. A vegyészeti, a papír- és üvegipar, amelyek szintén régi szakmák, együttesen egyötödét, viszont az élelmezési ipar csak egy tizedrészt köti le a gyári alkalmazottaknak.

Csehszlovákia 1937-ben kereken 1.3 millió gyári alkalmazottat foglalkoztatott a mintegy 13 ezer ipartelepből álló gyáripárában, amelynek legerősebb ágai szintén a textil-, ruházati ipar és a nehézipar; mindegyik iparban körülbelül egy-egy harmadrésze dolgozik a gyári alkalmazottaknak. Számottevő még az élelmezési- és bőripar, amelyek a gyári keresők egy-egy tizedrészének adnak munkát. A cseh gyáripár foglalkoztatása a két világháború között, hasonlóan az osztrákéhoz, nem volt éppen kedvező. Mindkét ipari terület ugyanis erősen megsínylette az Osztrák-Magyar Monarchia nagy fogyasztóterületének kisebb és vámpolitikailag önálló területekre való felbomlását.

Magyarország gyáripára 300.000-nél több embert foglalkoztatott, mintegy négyezer üzemben. Az ország gyáripára erős fejlődésben van, 1920—1938-ig csaknem megkétszerezte termelő kapacitását. Két legnépesebb iparága szintén a nehézipar és a textil-ruházati ipar, hol a gyári dolgozóknak általában egy-egy negyedrésze van foglalkoztatva. Az élelmezési ipar, valamint a kő-, agyag- és üvegiparok a gyári alkalmazottak egy-egy tizedrészét kötik le. Erősen fejlődik a vegyészeti ipara és papír- ipara is.

Viszont ma, a második világháború súlyos pusztításai után a magyar ipar termelőképessége legfeljebb 30%-a a békebelinek. Az ipar ugyanis még a mezőgazdaságnál is többet szenvedett a háborús cselekmények folytán. Az elsősorban ipartelepek ellen irányuló légiháborún kívül sokat ártott a magyar iparnak a német parancsra végrehajtott ipari kiürítés, melynek folytán számos gépi berendezés, gyártási anyag stb. került Ausztriába és Németországba. Ehhez járult az a rombolás, ami a városok és ipartelepek körüli harcok folyamán történt. A magyar munkásság sok helyen élete kockáztatásával szabotálta az ipari berendezések elszállítására vonatkozó német parancsot és rendkívül nehéz körülmények között tett heroikus erőfeszítéseket a gyárépületek és berendezések kijavítására és munkaképesé tételére. Ennek a megindult újjáépítési munkának eredményét lenti számok illusztrálják:

<i>Munkáslétszám a gyáripárban és a bányászatban:</i>		<i>Olajtermelés (havonta):</i>	
1938	330.000	1944	63.000 tonna
1945 V.	195.000	1945 V.	15.000 „
1945 XI.	255.000	1945 XI.	61.000 „
<i>Széntermelés:</i>		<i>Nehézipar:</i>	
<i>(napi teljesítmény)</i>		Nyugatra elszállított szerszámgépek, motorok stb. súlya 168.000 tonna	
1944	3300 vagón	Kész-félkészaru és nyersanyag az amerikai megszállási zónában 28.000 vagón	
1945 V.	1000 „		
1945 XII.	1750 „		

A textilipar rendkívüli nyersanyaghiányban szenvedett, míg a magyar-szovjet kereskedelmi szerződés nem biztosított Magyarországnak számára 30 millió kiló nyersgyapotot 1945—46-ra. Ennek egyharmadát vételár fejében feldolgozva küldjük vissza a Szovjet-Unióba. A bőripar, üvegipar, építőipar, éppen úgy, mint a nehézipar ma még nagy nehézségekkel küzd, felszerelés, szén- és nyersanyaghiányában. A növekvő magyar széntermelés, valamint a várható és a szomszédos államokkal kötendő kereskedelmi szerződések megadják a módot e nehézségek fokozatos legyőzésére.

Jugoszláviának a második világháború kitörésekor 3300 gyára volt, mintegy 230.000 gyári dolgozóval. Gyáripara igen lendületes fejlődést mutatott. Textilipara csaknem egyharmadrészét foglalkoztatja gyári alkalmazottainak. A nehéziparban és a faiparban a gyári ipari keresőknek egy-egy hetedrésze, az élelmezési iparban pedig egy nyolcadrésze dolgozik. Vegyészeti ipara szintén erősen fejlődött.

Bulgária 1938-ban kereken 3400 gyárijellegű üzemet mutat ki, amelyben csaknem 100 ezer alkalmazott dolgozik. Ezek 40%-a az élelmezési iparban, 33%-a pedig a textil-, ruházati iparban van alkalmazva. Textilipara nagy fejlődésben van.

Románia 3 és félezer gyári üzeme csaknem 300 ezer alkalmazottat foglalkoztatott, akiknek egynegyedrésze a textiliparban, egyhatodrésze a nehéziparban, egy-egy hetedrésze a faiparban és az élelmezési iparban, egy tizedrésze pedig a vegyészeti iparban helyezkedett el. Nehézipara és vegyipara erős fejlődés képét mutatja. Általában nagyon emelkedett, 1920—1940-ig csaknem kétszeresére nőtt, a gyárakban foglalkoztatottak száma.

3. Kis- és kézműipar

A Dunavidék ipari népességének kereken a fele él kis- és kézműiparból. Az ipari fejlődés során a kis- és kézműipar általában fokozatosan elmarad a nagyipar mögött és mindig kisebb és kisebb hányadát alkotja az ipargazdaságnak. Tapasztalható ez az egyes országokon belül időben és az országok között regionálisan. Általában a kisipar rovására állandóan erősödik a középipar, mindkettőnek a terhére pedig a nagyipar. A kis és kézműipar helyzetképét adja az 1930-as számlálások szerint a következő tábla:

	Üzemek száma	Dolgozók száma	Átlag egy üzemre esik dolgozó	Kézműipari dolgozók az összes ipari dolgozók %-ában
Ausztria	166.758	414.215	2.5	47
Csehszlovákia	364.344	863.636	2.4	40
Magyarország ¹⁾	185.000	450.000	2.4	51
Jugoszlávia ²⁾	153.196	350.000	2.3	55
Bulgária ³⁾	86.355	141.225	1.6	66
Románia	138.246	304.577	2.2	54
Együtt:	1,093.899	2,523.653	2.3	48

¹⁾ A 20-nál kevesebb alkalmazottal dolgozó üzemek. — ²⁾ 1931ben. — ³⁾ 1934-ben.

A kis- és kézműipar alkatát illetőleg, két részre tagolódik az 5-nél kevesebb alkalmazottal, esetleg alkalmazott nélkül dolgozó kisiparra és a

legalább 5 alkalmazottat foglalkoztató nem gyári jellegű üzemekből álló u. n. közéiparra. A kis- és kézműipari dolgozóknak általában a nagyobb hányada, 65—70%-a dolgozik a voltaképeni kisiparban.

A kis- és kézműipar legerősebben van képviselve a ruházati (szabó) iparban, hol a szakmai dolgozók 80—90%-át köti le, utána a fa (asztalos, bognár, kádár stb.) iparban a szakmai dolgozók 60—70%-át foglalkoztatva. Nagymértékben elterjedt még az élelmezési és újabban a csont- és műanyag iparban, hol a szakmai dolgozók 50—60%-a kisipari műhelyekben van foglalkoztatva. A vas- és fémipar (kovácsok, lakatosok stb.), a bőripar (cipészek, tímárok), a sörté-, szőr- és tollipar, a sokszorosító- és műipar és újabban a gépgyártás (villanyszerelés, gépkocsi-, rádiószervice és javítóműhelyek stb.) is az ipari dolgozóknak saját szakmájukon belül szintén mintegy 40%-át foglalkoztatják kisipari üzemekben.

A Dunavidék államaiban kis- és kézműves ipari összes dolgozók legnagyobb hányada: 20—35%-a a ruházati iparban található. E hányad általában az ipari fejlődöttséggel ellentétes irányban, délkelet felé emelkedik. Míg Ausztriában alig 20%, addig a volt Jugoszláviában, Bulgáriában és Romániában már majdnem 35%. A kis- és kézműves ipar második legerősebb ága az élelmezési ipar, amely 20—25%-át foglalkoztatja a kis- és kézműiparban dolgozóknak, a harmadik legerősebb ága viszont a vas- és fémipar, beleértve a gépgyártást is, mely a kisipari munkások 15—20%-át köti le. Igen erős kisipari ág még a faipar és az építőipar, 10—15%-os részesedéssel. A többi iparok jelentősége már alig számottevő. Egyik-másik országban még a kő-, föld- és agyagipar jöhet tekintetbe, mely eléri az 5%-ot. Mindegyik országban egyformán számottevők — 8—15%-át foglalkoztatják a kisipari keresőknek — a vendéglátó és különféle személyes szolgáltatásokat végző iparok.

Az egyes kézműipari keresőknek országonkinti szakmai megoszlását adja a következő tábla %-ban:

Iparág	Ausztria 1937	Cseh- szlovákia 1930	Magyar- ország 1930 ¹⁾	Jugo- szlavia 1931	Bulgária 1934	Románia 1930
Vas-, fém- és gépipar	18.2	13.7	13.1	23.5	22.0	14.5
Faipar	16.6	12.7	7.8	13.2	13.1	13.2
Textil- és ruházati ipar	23.9	32.8	25.6	33.6	35.6	35.8
Élelmiszeripar	19.6	17.7	13.7	10.0	19.5	27.4
Építőipar	8.5	9.5	17.5	15.5	0.9	3.9
Egyéb ipar	13.2	13.6	22.3	4.2	8.9	5.2
Összesen:	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0

¹⁾ Jogi személyek által fenntartott üzemek nélkül.

4. Háziipar

A dunavidéki államok területén az ipari népesség 2%-a, mintegy 100.000 ember dolgozik — nagyrészt mellékfoglalkozásként — a házi- vagy népipar, valamint bizonyos fokig vándoripar keretében. Ezeknek az országoknak népművészete nagyrészt különleges háziipari tevékenységükben fejeződik ki. Az újabb idők erősödő piaczgazdasági szelleme az iparnak ezt az ágát is már nagymértékben üzleti célok szolgálatába állította, s ezért a házi vagy népi ipar sokat veszített művészi értékéből. Minél inkább kapitalisztikus megszervezésű lesz a termelés, annál jobban háttérbe szorul a népi iparúzés, mely 100—150 év előtt még az itteni népek voltaképeni ipari tevékenységét jelentette. Többnyire a családi és

kisebb közösségi gazdaságok (p. o. a régi délszláv Zadruga, majd később a különféle háziipari szövetkezetek) önálló szervezetében folytatták. A házi és népipar jelentőségét azonban annak ellenére, hogy az üzleti szellemtől hajtott iparosodás — különösen jövedelmezőség tekintetében — nagyon háttérbe szorította, a mai napig sem veszítette el. Az itteni mezőgazdasági népesség télidőben, kerekén 5 hónapig, csaknem teljes munkátlanságra van kényszerítve, mely háziipari, vagy otthon ipari tevékenységre igen jól felhasználható és nagymértékben hozzájárulhat e népréteg munkaidejének kihasználásához és ezzel gazdasági megerősítéséhez.

Azok a fontosabb foglalkozások, melyek a házi- és népipar keretében még ma is gyakoriak, a következők: kézimunkázás, horgolás, kötés, csipkeverés, hímzés, varrás (fonás és szövés, kender- és lenfonás-szövés, vászonszövés, gyapjúfonás és szövés), szőttesek, pokrócok készítése, szőnyegkészítés, fadaragás és festés, (háztartási cikkek, kegytárgyak, díszműárúk, emléktárgyak, játékarúk), kosárfonás (fűzfavesszőből), gyékény-, szalma-, kukoricalevél- stb. fonása. Bőrcikkek stb. készítése, agyagipar (fazekasok, parasztmajolika, porcellánkészítés), üveg és kőcsiszolás, hangszerkészítés stb.

A háziipar a legfejlettebb *Ausztriában*, ahol már régóta intézményes iparpolitikai eszközök állottak támogatására. Híres volt csipke, paszománt és bőrdíszmű háziipara. Igen fejlett még a háziipar *Csehszlovákia* egyes vidékein is, így a csipkevarrás, keztvűvarrás, hímzés, üveg- és kőcsiszolás, fúvóhangszerkészítés. *Maouarországnak* is jelentős háziipara van, sok vidéken népipari jelleggel. Híresebbiei: hímzés (p. o. tarkahímzés Mezőkövesd környékén), csipkekészítés, agyag- és fazekasipar, kosárfonás, tésztakészítés stb. Újabban sok helyen az angoragyapjúfonás. *Jugoszlávia* területén számottevő: háziipari foglalkozás a szőnyegszövés és csipkekészítés. Említésre méltó még bőrdíszmű és agyag háziipara és a fadaragás. *Bulgária* hagyományos háziipari ágazatai posztó készítés, zsinórgyártás, selvem, szattván, fa- és vas házi feldolgozása, serencsér készítmények előállításai. — *Romániában* háziipar keretében jelentős agyagipar és fadaragóipar található, továbbá elterjedt a fonás és szövés, valamint a bőrfeldolgozás is.

5. Vas-, fém- és gépipar

A vas-, fém- és gépipar, a textil- és ruházati ipar után a második, illetőleg harmadik legnépesebb ipara a Dunavidéknek. Mint tipikusan termelési javakat előállító iparág viszonylagos jelentősége nagymértékben jellemző az egyes szóbanforgó területek ipari fejlettségének mérvére. Mivel a fém- és gépipari dolgozóknak az összipari keresőkhöz viszonyított aránya meglehetősen azonos valamennyi dunavidéki országban, s mivel a gyári termelésben a munka termelékenysége számottevően nagyobb, mint a kézműiparban, jól kifejezi a fém- és gépipar viszonylagos jelentőségét ezekben az iparágakban dolgozóknak arányszáma a gyáripari összes dolgozókéhoz viszonyítva. Ez, mint az alábbi tábla is mutatja, kiemelkedő nagyságú Csehszlovákia területén, jelentős még a volt Ausztriában, utána számottevő még Magyarországon, ennél kisebb és közel egyenlő a körülbelül egyformán iparosodott volt Jugoszláviában és az 1940. év előtti Romániában, Bulgáriában pedig már alig haladja meg a

10%-ot. E fejlettségi rangsorhoz igazodik azután az üzemenkinti dolgozók létszáma, általában a nehéz ipari termelés koncentráltágának foka is.

Vas-, fém- és gépipar 1930-ban.

Uzemek száma	száma	D o l g o z ó k aránya az össz-ipari dolgozókhoz viszonyítva	átlagos száma üzemenkint	hány %-a dolgozik gyári üzemben	
Ausztria	24.476	184.257	20.8	7.6	56.0
Csehszlovákia	43.837	390.977	18.1	9.0	68.0
Magyarország	39.653	171.282	18.6	4.3	38.9
Jugoszlávia	30.000	132.530	20.9	4.4	32.3
Bulgária	19.028	42.065	19.8	2.2	10.5
Románia	22.622	101.264	18.0	4.5	31.8
Összesen:	179.616	1,022.375	19.2	5.7	46.5

A vas-, fém- és gépipar dolgozóinak körülbelül egyharmadrésze a gépiparban, fele a tulajdonképeni vas- és fémiparban (beleszámítva a közlekedési eszközök gyártását is), a többi pedig a finom mechanikai és műszeriparban, — nagyrészt az elektrotechnikai iparban — van foglalkoztatva. Mint konjunktúraérzékeny iparok, termelési volumenük, illetve foglalkoztatásuk erősen igazodik a gazdasági piaci helyzetváltozásokhoz. Emellett azonban bizonyos fejlődési irányzatnak is alá vannak vetve, amely egyezik az egyes országok iparosodási törekvéseivel. *Ausztria* területén a fém- és gépipar stagnál, sőt nagyrészt visszaesőben van. Bizonyos fokig kivétel ez alól a mezőgazdasági gépek és a közúti járművek gyártása. *Csehszlovákiában* a fém- és gépipar szintén alig fejlődött, bár mindkét államnak régi eredetű és nagyhirű fém- és gépipara van. *Csehszlovákia* területén mindamelllett a gépipar egyes ágai további szép fejlődést értek el, autói para pl. az utolsó húsz évben a Dunavidék államai között vezetőszerpéhez jutott. Jelentősen fejlődik a fém- és gépipar *Magyarországon* és a tőle délkeletre eső területeken. Bár ezek az országok a fémárúk tekintetében számottevő nyersanyag és félgyártmány behozatalra szorulnak, állandóan erősítik a fém- és gépipart. Mindinkább kiépítik a hazai vas- és fémtömegárúk (szabványosított cikkek), szállítóeszközök (vagonok, közúti és vízi járművek) és termelő eszközök (munkagépek), különösen a mezőgazdasági gépek gyártását. Fejlett emellett, különösen *Magyarországon* az elektrotechnikai berendezések és szállítóeszközök gyártása, ahol az már (pl. transzformátorok, villamosmozdonyok gyártása) 60—70 évre tekint vissza, hasonlóképp a mezőgazdasági iparok munkagépeinek (p. o. hengerszékeknek) a gyártása. *Jugoszlávia* igen jó és nagy mennyiségű vas- és fémipari nyersanyagokkal rendelkezik. Kellő mennyiségű kokszolható szén- és tőkehiány következtében azonban a vas- és fémipar és a gépipar nem tudott még jelentősebb fejlődésnek indulni. Értékes nyersanyagai így nagyrészt külföldre kerültek feldolgozás céljából. Mindazáltal számottevő kapacitású kohászati ipara, a jármű- (p. o. vagongyártás) és csavaripara is figyelemreméltó. Valamennyi nagyobb fém- és gépipari telepe az ország iparilag fejlettebb északnyugati részén van. *Bulgária* fémipara 1921-ig csupán a javítómunkálatokra szorított. Az utolsó 20 év iparfejlesztési politikája azonban jelentős mezőgazdasági gépipart és járműipart hívott életre. *Románia* szintén erősen fejlesztette fém- és gépiparát, annak ellenére, hogy hiányzott kellő érc és koks bázisa. Fémiparának fejlődését nagyrészt azok a nagy ipartelepek

dominálták, melyek jórészt még az 1921. előtti Magyarország déli, ércben gazdagabb hegyvidékén (Resicza) épültek ki. Jelenleg tekintélyes járműiparral rendelkezik.

Újabb lendületet adott a Dunatáj délkeleti területein a fémipar fejlődésének az a körülmény, hogy az alumínium érce, a bauxit, e vidékeken nagymennyiségben bányászható. A legutóbbi háború valamennyi itteni ország fém- és gépiparát rendkívüli mértékben fejlesztette. A harcok azonban a termelőberendezések jórészét erősen megrongálták, részben teljesen tönkretették.

6. Elektrotechnikai cikkek gyártása

A fém- és gépiparnak jellegzetes ágazata, mely a három iparilag fejlettebb országban: Ausztriában, Csehszlovákiában és különösen Magyarországon ért el szép fejlődést. Mindegyik közgazdaságban 1930-ban kereken 20—20.000 embert foglalkoztatott. Ezzel szemben a másik három országban, Jugoszláviában, Bulgáriában és Romániában viszont alig néhány ezer embernek ad hivatást. Oka ennek nem kis részben ez országok villamosításának elmaradottsága.

A dunavidéki államok elektrotechnikai gyárainak jórésze a nagymértékben fejlett gyártási technikával rendelkező nagy német vállalatok leány- és fiókvállalatai voltak. Sőt ez utóbbi esetben, különösen a délkeleti területeken, nagyrészt csak a német, illetve külföldi vállalatok eladási vállalatai. Mindazáltal egyik-másik állam (Ausztria, Magyarország) önállóan kifejlesztett és világhírré szert tett elektrotechnikai iparral rendelkezett. Általában jellemző az itteni államok elektrotechnikai iparára az a körülmény, hogy az erősen fejlett erősáramú cikkek mellett viszonylag kevésbé fejlődött a közép- és gyengeáramú elektrotechnikai eszközök gyártása. Nagy lendületet adott ezek fejlődésének a rádió gyors elterjedése és a rádió technikai szakadatlan tökéletesedése, nem kevésbé a robbanó motorok széleskörű elterjedése és még korábban a távbeszélő forgalmának széleskörű kiépülése.

Ausztriában 315 üzem 22.032 emberrel gyártott elektrotechnikai cikkeket. 1930-ban ezek fele nagy, gyári jellegű üzemben dolgozott. — Csehszlovákia területén 341 üzemben 23.193 fő dolgozott. Ezek jelentős része 6.000 ember, elektrogépeket és transzformátorokat és 5.514 fő mérőkészülékeket gyártott. Magyarországon 1930-ban kereken 20.000 embert foglalkoztatott az elektrotechnikai ipar, mely 60—70 éves és nagyhírű (Ganz-gyár gyártmányai: transzformátorok, Kandó-féle fázisváltós mozdony stb.) multtal rendelkezik. Az elektrogépek gyártásán kívül erős iparága még az izzólámpagyártás (8.000 alkalmazottal), továbbá az elektroncső gyártás. Jugoszláviában mindössze néhány elektrotechnikai gyár volt, melyek csaknem kivétel nélkül külföldi (német, angol-francia, svájci, holland) érdekeltségek leányvállalatai voltak. Romániában 1930-ban 122 üzem 1,366 alkalmazottal foglalkozott elektrotechnikai cikkek gyártásával.

7. Kő-, föld-, agyag- és üvepiparok

A dunatáji államokban a kő-, föld-, agyag- és üvepiparban so-rozható üzemek mintegy 400.000 embert foglalkoztatnak. Az ide tartozó ipari vállalatok közel háromnegyed része a gyártási technika folyamán-nyaként gyári üzemmel dolgozik, amint az alábbi adatokból is kitűnik.

Kő-, föld-, agyag- és üvegyipar 1930-ban.

	Üzemek száma	száma	D o l g o z ó k az üzemekben az összes ipari dolgozók %-ában	átlagos száma üzemenként	hány %-a dolgozik gyári üzemekben
Ausztria	3.417	44.392	5.0	13.0	76
Csehszlovákia	21.967	228.901	10.7	10.5	72
Magyarország	2.969	30.563	3.5	10.3	88
Jugoszlávia ¹⁾	2.019 ³⁾	20.196	3.2	10.0	85
Bulgária ²⁾	2.976	5.996	2.8	2.0	58
Románia	2.000 ³⁾	20.000 ³⁾	3.5	10.0	86
Összesen:	35.348	350.048	6.5	10.0	74

1) 1931-ben. — 2) 1934-ben. — 3) Becslés.

A Dunavidék hegyes-völgyes vidékei és a síkságok homokos, agyagos területei igen jó nyersanyagot szolgáltatnak ezeknek az iparoknak. A kő- és agyaggyártmányok évezredes multra tekintenek vissza. A kőfaragás és agyagedénykészítés, a kerámiai ipar csaknem egyidős az itteni népekkel és egyes hagyományos ágazatai a helyi népművészet kifejező megtestesítői. Újabban, az építkezési technika fokozatos átalakulása folytán, fejlődésnek indult és megerősödött a cementgyártás.

Cementgyártás.

	Ausztria	Csehszlovákia	Magyarország	Jugoszlávia	Bulgária	Románia
	1 0 0 0 t o n n a					
1925	433	680 ¹⁾	232	613	—	230
1930	602	1.195	329	860	170	396
1935	371	980	280	785	124	382
1937	429	1.350	392	619	154	464

1) 1926-ban.

Ausztriában a kő-, föld-, agyag- és üvegyiparban foglalkoztatott munkások egyharmada a téglagyártás, 15%-a az üvegyártás körébe sorolt ipartelegeken dolgozott, egy-egy tizedrészüket pedig a mész-gipszgyártás, a kőfaragás, homok- és kavicstermelés, a cementgyártás, s az agyagedények készítése foglalkoztatta. Csehszlovákiában a kerámiai ipar (tégla- és cserépgyártás stb.), csaknem a felét köti le a kő-, föld- és agyagipari dolgozóknak. Ezenkívül rendkívül fejlett régi üvegyipar található, mely az említett iparokba tartozó keresőknek egynegyed részét foglalkoztatja. Hasonló munkástömeget foglalkoztat a kőipar is. Erős ipar még e területen a cementgyártás. Magyarországon szintén a téglagyártás, illetve kerámiai ipar a legerősebb ága a kő- és rokoniparoknak, amelyek keretébe tartozó munkásoknak ugyanis több mint egyharmada e két iparágban dolgozik. Csaknem ilyen népes az üvegyártás és az üvegcsiszolás. Nem sokkal gyengébb ágazata a kőbányászat. Jelentős még és erősen fejlődik a cementgyártás. A kerámiai ipar Magyarországon igen régi keletű, túlnyomórészt kisipar formájában dolgozik és sokszor háziipari jelleget ölt. Jugoszláviában szintén jelentős tégla- és cserépgyártás és kőbányászat folyik. Erősen fejlődött a cement- és üvegyipar, főképpen külföldi érdekeltségek szervezésében. Bulgária területén az említett iparok keresőinek túlnyomórészt a kőipar foglalkoztatja. Igen számottevő iparág még a kerámiai ipar. Üvegyártását erősen fejlesztik. Romániában a kerámiai és kőiparon kívül számottevő ipar az üvegyártás.

8. Kőbányászat

A kőipar jelentős részt a kőbányászat keretében dolgozik. A geológiai adottságok a délkelet-európai államok mindegyikét alkalmassá teszik kőbányászat művelésére. A szóbanforgó országok kőbányászati termelésében az eruptív (gránit, riolit, andezit, bazalt), szediment (kavics, homok, mészkő, gipsz) és metamorf (márvány, kristályos pala) csoportba tartozó kőzetek mind fellelhetők.

Ausztriának a kőbányászat körébe tartozó vállalatai s azok alkalmazottai számára vonatkozó adatait a fontosabb kőzetfajták szerint részletezve, az 1930. évi üzemi felvétel eredményei alapján az alábbi összeállítás tünteti fel:

	Bányauzemek száma	Alkalmazottak létszáma
Eruptív kőzetek bányászata	162	3.831
Homok- és kavicsbányászat	410	3.081
Mészkőbányászat	186	1.500
Agyag- és kaolinbányászat	13	475
Gipszbányászat	15	351
Márványbányászat	3	84

A *Csehszlovákia* kőbányászatában foglalkoztatott alkalmazottak létszáma az 1930. évi üzemi felvétel eredményei alapján megközelítette az 50 ezer főt. A több mint 2.500 kőbányaüzem közül 399-ben folyt kemény kőzetek kibányászása, 1.205-ben homok- és kavicsstermelés és több mint 900 üzem egyéb kőtermeléssel foglalkozott. A legalább 6 alkalmazottat foglalkoztató kőbányaüzemek 1934. évi termelési eredményeit a fontosabb kőzetek szerint részletezve, az alábbi kimutatás tünteti fel:

	A kitermelt mennyiség 1000 tonnában
Mészkő	3.255
Gránit	1.044
Bazalt	954
Andezit	570
Agyag	514
Homokkő	114
Kvarcit	108

Magyarország kőbányászatát a trianoni szerződéssel megállapított területén az 1938. évben összesen 111 gyári jellegű kőbánya képviselte, amelyek több mint 7.500 munkást foglalkoztattak. A fontosabb kőzetekből az 1938. évi termelést az alábbi adatok mutatják:

	A kitermelt mennyiség 1000 tonnában
Andezit	1.810
Bazalt	1.382
Mészkő	915
Fonolit	168
Homok	105
Agyag	100
Trachit	50
Diabáz	48

Jugoszlávia kőbányászatáról csak szórványosan állnak rendelkezésre adatok, amelyek szerint az 1936. évben csupán 5 ezer tonnát meghaladó márványtermelés érdemel említést.

Bulgária kőbányászatának kifejlődését — bár ez ország területe kőzetekben gazdagnak mondható — a tőkehiány és rossz szállítási lehetőségek akadályozzák. Az 1934. évi hivatalos bulgár statisztika 182 kőbányaüzemről ad számot, amelyek együttesen 399 alkalmazottat foglalkoztattak.

Romániában az 1930. évben 127 kőbánya volt üzemben, amelyek összesen 4 ezer alkalmazottat foglalkoztattak. Kőbányászati termelésének 1936. évi eredményeit főbb kőzetekint az alábbi összeállítás mutatja be:

A kitermelt mennyiség 1000 tonnában	
Agyag	600
Bazalt	387
Gránit	375
Mészkö	237
Andezit	153
Homokkő	130

9. Faipar

Délkelet-Európa kiterjedt és erdős hegyvidékein (délkeleti és a Dinári alpok, Szudéták, Kárpátok, Balkánhegység) erős faipar virágozik, így Ausztriában, Csehszlovákiában, Jugoszláviában és Romániában. A faipar nagyrésze u. n. fűrésztelepekből áll. Hasonló jelentőségű a fafeldolgozás, valamivel kisebb jelentőségű a fa kémiai feldolgozása és konzerválása. A faipar általános helyzetét 1930-ban a következő táblázat tünteti fel:

Faipar 1930-ban.

Üzemek száma	D o l g o z ó k				
	száma	az összipari dolgozók %-ában	átlagos száma üzemenként	hány %-a dol- gozik gyári üzemben	
Ausztria	29.259	89.585	10.1	2.9	24.9
Csehszlovákia	47.608	181.494	8.4	3.8	50.5
Magyarország ¹⁾	16.537	59.605	6.8	3.6	21.1
Jugoszlávia ²⁾	21.600 ⁴⁾	97.507	15.3	4.5	34.0
Bulgária ³⁾	11.181	20.934	9.9	1.9	16.5
Románia	20.622	94.301	16.7	4.6	32.0
Összesen:	146.807	543.426	10.2	3.7	35.6

¹⁾ Csontiparral együtt, melynek jelentősége azonban nem számottevő. — ²⁾ 1931-ben. — ³⁾ 1934-ben. — ⁴⁾ Becslés.

Ausztriában a faipari alkalmazottak kétharmada a kisiparban (asztalosok, bognárok, ácsok stb.) dolgozik. A fa-nagyipar munkásainak fele fűrésztelepeken, egyharmada a fafeldolgozó iparban van foglalkoztatva és csak kis hányada dolgozik a bútorgyárakban és az épület-asztalosiparban. (Fafeldolgozó ipara 1930-ban 316.000 tonna, 1937-ben pedig 414.000 tonna cellulózét állított elő.) Csehszlovákiában szintén erős és sokoldalúan fejlett faipar van. Különösen jelentős ez Szlovákia területén, ahol ez már nemzeti iparszámba megy. Míg a cseh vidékeken inkább a fafeldolgozó nagyipar, addig itt a fakitermelő és fűrészipar van kifejlődve. Csehszlovákia fafeldolgozó üzei 1930-ban 313.000 1937-ben pedig 373.000 tonna cellulózét gyártottak. — A magyar faipar négyötödrésze kisipari keretek között (asztalos, bogár, kádár stb.) dolgozik. Az ország gyári üzeiben dolgozók egy-egy harmadrészét a fűrésztelepek, fatelítők, illetve az asztalosipar foglalkoztatja. Jugoszlávia igen tekintélyes fa-

iparral rendelkezik. Az ország nyersanyag gazdagságának egyik nagy tételét a bányászat és földművelés mellett, a fagazdaság alkotja. Exportjának, melyre igen alkalmas volt a tengeri szállítás, egyötöd részét a fa teszi ki. Fakivitelének háromnegyed része épületfából áll. Jugoszlávia fűrésztelepeinek évi kapacitása 15 millió m³. A fűrészek mellett kisebb jelentőségű volt a faárúk gyártása és a nagyrészt kémiai úton végzett fafeldolgozás (lepárlás, konzerválás, cellulózegyártás). *Bulgária* faipara lényegileg a kisipar szokott keretei között van még. *Romániának* viszont ismét erős faipara van. Faipari foglalkoztatottjainak 74%-a fűrésztelepeken, 16%-a faárúgyárakban, 8%-a fafeldolgozó (cellulóze) és 2%-a fa-konzerváló iparban (talpfatelítés) dolgozik. Cellulóze ipara az utóbbi évtizedben nagyot fejlődött; 1930-ban 43.000 tonna, 1939-ben pedig már 65.000 tonna cellulózét állított elő.

10. Bőripar

A bőr kikészítése és részben a feldolgozása is a dunavidéki államok régi ipara, hol a tímárság, guba-, irhabunda-, szattyán-, szőrme-készítés ősrégi kézműipari szakmák. Ebből fejlődött ki alig 50—80 év óta a nagyüzemű bőrgyártás és szőrme-gyártás. Bár e területnek jelentős állattenyésztése van, bőrszükségletében mégis nagy behozatalra van utalva, mivel állatállományának külföldi piacra kerülő része élve megy ki az országból. Erősen befolyásolja a bőrfeldolgozó ipar fejlődését az a körülmény is, hogy a Dunavidéknek, főleg az északkeleti és délkeleti részein a lábbeli nem a nyugati értelemben vett cipő, hanem a bocskor és a bőrszandál, mely nem kíván különösebben igényes bőripar. Viszont az északnyugati fejlettebb öltözködési szokásokkal élő vidékeken (Ausztria, Csehszlovákia, Magyarország) számottevő bőripar fejlődött ki éppen az igényes lábbeliszükségletek folytán. Különösen Csehország területén van nagy, sőt világhíres bőrfeldolgozó ipar.

Bőripar 1930-ban.

Üzemek száma	D száma	o	l g az ipari dolgozóknak %-ában	o z átlagos száma üzemenként	ó k hány %-a dolgozik gyári üzemben
Ausztria	3.617	13.981	1.6	3.9	44
Csehszlovákia	5.433	22.967	1.1	4.2	49
Magyarország ¹⁾	2.687	13.851	1.6	5.2	54
Jugoszlávia ²⁾ ³⁾	1.170	6.450	1.0	5.5	55
Bulgária ⁵⁾	1.448	4.414	2.1	3.1	21
Románia ⁴⁾	2.810	14.140	2.5	5.0	50
Összesen:	17.165	75.803	1.4	4.4	48

1) A sörte és szőriparral együtt. — 2) 1931-ben. — 3) Becslés. — 4) 1934-ben.

Ausztriában a bőrgyártás túlnyomórésze a marha- és ló bőr talpszerű kikészítését végzi. Az 1936. évben gyártott 62.000 q kikészített bőrből 50.000 q a talpbőrre esett. Ausztria bőripara stagnáló állapotban van. *Csehszlovákia* bőripara, bár szintén stagnáló állapotban dolgozik, európai jelentőségű, különösen a bőrfeldolgozó ipar. *Magyarország* bőripari dolgozóinak 50%-át a bőrgyártás foglalkoztatja. Bőripara 1920 óta megszakítás nélkül állandóan erősödik s két évtized alatt megkétszerezte alkalmazottait. *Jugoszlávia* bőrellátása annak ellenére, hogy bőriparának kapacitása (60 gyár, 30.000 tonna) egyáltalán nincs kihasználva, jelentős

bevételre szorul, mivel a belső keresletnek megfelelő elegendő nyersbőr-mennyiség nincsen rendelkezésére. *Bulgáriának* 47 bőrgyára 20.000 q talpbőrt, 5.000 q bagariabőrt, 2 millió m² box- és sevróbőrt állít elő évente. *Románia* bőripara csak a legutóbbi időben kezdett erősebb fejlődésbe.

11. Ruggyantaipar

A ruggyantaipar a vegyiiparnak erősen fejlődésnek indult ágazata. A világviszonylatban is alig 100 éves gumiipar nem egy dunamenti államban már csaknem 60—70 évre tekint vissza. Különösen Ausztriának és Csehszlovákiának van fejlett gumiipara. Jugoszlávia, Románia, valamint Bulgária gumiipara alig néhány évtizedre tekint vissza, de annál erősebb ütemű fejlődésben van. Számos közhasználati cikk (gumisarok, gumiláb-beli, gumipárnák és fonalak, majd játéktárgyak stb.) elterjedése és velük kapcsolatos műszaki újítások egyes országokban (Magyarországon különösen) a gumiipar rohamos fejlődését váltotta ki. Az itteni országok gumiipara többnyire külföldi (rendszerint angol-szász) érdekeltségekkel kapcsolatos. A ruggyantaipar alkalmazottainak kereken 90%-a nagyüzemekben dolgozik.

Ruggyantaipar gyárüzemei 1937-ben.

	Üzemek száma	Dolgozók száma
Ausztria ¹⁾	13 ²⁾	4.264
Csehszlovákia ¹⁾	18 ²⁾	3.801 ²⁾
Magyarország	7	3.213 ³⁾
Jugoszlávia	4	1.500 ³⁾
Bulgária	11	1.650
Románia ⁴⁾	?	?

1) Aszbesztíparral együtt. — 2) 1930-ban. — 3) Becslés. — 4) Románia ruggyantaiparát vegyészeti iparában mutatja ki.

Nyersanyagát az ipar a legutóbbi időig túlnyomórészt tengerentúlról hozta. A műgumi gyártásának újabb nagy tökéletesedése folytán azonban európai nyersanyag alapján is folytatható. Sőt a legutóbbi háborús idők kényszerének hatása alatt a gumiiparnak ez az ága, bár, átmeneti jelentőséggel, hirtelen feltűnő fejlődésnek lendült. A Fekete-tenger mellékén az utóbbi évtizedekben kitenyészett új gumitartalmú növény előreláthatóan szintén hozzá fog járulni ez ipar fejlődéséhez.

12. Textilipar

A fonó-szövő és ruházati ipar a Dunavidék iparának legerősebb ágai, az ipari dolgozók 25—30%-át foglalkoztatják. Az 1930. év körüli adatok szerint ugyanis a textil- és ruházati ipar ezeknek az államoknak a területén kereken 1.5 millió embert köt le, ebből csaknem 0.6 millió a fonó-szövő iparra és mintegy 0.9 millió a ruházati iparra esik.

Textilipari dolgozók száma és az összipari dolgozókhoz viszonyított %-os aránya 1930-ban.

	Textilipar		Ruházati ipar		E g y ü t t	
	Szám	%	Szám	%	Szám	%
Ausztria	77.121	8.7	153.436	17.3	230.557	26.0
Csehszlovákia	360.107	16.6	284.284	13.2	644.391	29.8
Magyarország	41.686	9.5	67.544	15.3	109.230 ³⁾	24.8
Jugoszlávia ¹⁾	35.058	5.5	176.331	27.6	211.389	33.1
Bulgária ²⁾	34.590	16.3	39.658	18.7	74.248	35.0
Románia	40.456	7.2	114.709	20.5	155.165	27.7
Összesen:	589.018	11.0	835.962	15.6	1.424.980	26.6

¹⁾ 1931. évi adat. — ²⁾ 1934. évi adat.

A fonó- és szövőipar legjelentősebb ága a pamutipar, mely ezen a területen a második világháború kitörése előtt 5 millió fonóorsóval és 150 ezer mechanikai szövőszéssel dolgozott. Nyersanyagfogyasztása évente átlag 1 millió bála, túlnyomórészt — kivéve Bulgáriát — idegen eredetű gyapot volt. A háború kitörése után a pamutipar jelentős része a nyersanyaghiány miatt különféle növényi anyagok és műrost feldolgozására tért át. A dunavölgyi államok fonó- és szövőiparának ugyan kisebb, de nem kevésbé jelentős ága a gyapjúipar, 2 millió orsóval és 50.000 szövőszéssel. Nyersanyagellátását évi 75 ezer tonnát tevő nyersgyapjú termelésével jórészt maguk az itteni államok tudják biztosítani. A lenfeldolgozó ipar nagyrészt az itteni térségben termelt évi, mintegy fél millió q tilolt lent dolgozza fel. A lenipar munkagépállománya mintegy 20.000 fonóorsó és 15.000 szövőszék. Len feldolgozásával, hasonlóan a gyapjúiparhoz, sok vidéken kifejlett és régi eredetű háziipar is foglalkozik. Otthonos ipar még e területen a kenderipar is, mely jórészt a mintegy 1 millió q itteni termésű nyerskendert munkálja meg. A kenderipar kereken 15.000 fonóorsóval és 5.000 szövőszéssel dolgozik. Erős ág a jutaipar 65.000 orsóval és mintegy 5.000 szövőszéssel. Számottevő — 50—60.000 — orsóval dolgozik még a textilhulladékot feldolgozó ipar. Állati szőrök feldolgozása is jelentősen fejlődik, legújabbán pedig a háborús anyaghiány következtében számos ipartelep foglalkozik papírnak textilipari célokra való megmunkálásával. Szépen fejlett a kötő- és kötszövőipar különösen Csehszlovákia, Ausztria, újabban Magyarország és Bulgária területén, továbbá a cérnagyártás, valamint a szőnyegszövés, ez főképpen Csehszlovákiában. A selyemipar, melyet évi 4.000 tonna selyemgubóval lát el az itteni selyemhernyótenyésztés, ugyancsak eléggé fejlett régi ipara volt ezeknek az államoknak, újabban azonban hanyatlásban van; ma már alig néhány ezer orsót számlál s csak 10—15 ezer szövőszéket, de már ezek túlnyomórésze is műselymet sző. A műselyemipar nagy fejlődésnek indult, elsősorban Csehszlovákiában.

A fonó-szövőipar Csehszlovákiában a legfejlettebb. Itt igen régi, csaknem 200 éves fonó-szövő ipar található. Hasonlóképpen fejlett Ausztria fonó- és szövőipara is. A cseh textilipar a Dunavidék textilipari dolgozóinak több, mint a felét, az osztrák textilipar pedig annak egy nyolcadát foglalkoztatta. A pamutipari munkagépeknek (fonóorsók és szövőszékek) 60—70%-a a cseh iparban dolgozott. A gyapjúiparban a cseh ipar túlsúlyát már némileg ellensúlyozta az osztrák fonó- és szövőipar. A textilipar az első világháború után a többi négy országban: Magyarországon, Jugoszláviában, Bulgáriában és Romániában rohamos fejlődésnek indult, elsősorban idegen tőke és megfelelő vámvédelem segítségével. Különösen a pamutipar ért el ezekben feltűnő fejlődést, természetesen jórészt az északnyugatra fekvő szomszéd ipari államok textiliparának rovására, melyek emiatt sok tekintetben stagnálásra kényszerültek. A két világháború között Magyarországon és Romániában a fonóipar kapacitása megtízszereződött, a másik két délkeleti államban is csaknem ötszörösére növekedett. Még nagyobb arányban növekedett a gyapjúfonás Magyarországon, s ezt is meghaladó mértékben fejlődött a jutafeldolgozás (főképp a fonás) Romániában. A szövőipar, bár nem fejlődött ilyen mértékben, termelőképességét az említett idő alatt a réginek 2—3-szorosára, sőt annak néhol 4—5-szörösére emelte.

A háborús helyzet hatására nagyjelentőségű átalakulás ment végbe a Dunavidék szövő- és fonóiparában. Nagyrészt itt termelt nö-

vényi eredetű anyagok feldolgozása hódít mindinkább teret, különösen a pamutárak pótlására. A textiliparnak ez az ága lendületes műszaki fejlődés szakaszában van. A délkelet-európai mezőgazdasági termények rostanyagai igen jó és széleskörű nyersanyagálapot biztosítanak erre.

A ruházati ipar megoszlása a dunamenti országokban csaknem 1 millió foglalkoztatottjával, már sokkal egyenletesebb, mint a textiliparé, aminek oka az, hogy a ruházati ipar Európa e területén még ma is jórészt megrendelésre dolgozó kézműipari jellegű ipar és nem gyár-
ipar. A fonó- és szövőiparnak (munkáslétszámban mérve) mindössze 15—20%-a kisipar, illetve középipar, a ruházati iparnak ellenben 80—90%-át teszik a kicsiny, illetőleg a középüzemek. A legtöbb országban a ruházati ipar kis üzemekben, szabóiparként dolgozik. A textil- és ruházati ipar egybekapcsolódva, sok vidéken már régóta kisüzemekben gyártja azokat a népviseleti cikkeket, amelyek e vidékek hagyományos ruházatkódásához hozzátartoznak. A Dunavidék ruházati iparában foglalkoztatottak 45%-a Csehszlovákiában, 15—15%-a Ausztriában, illetőleg Jugoszláviában, 10%-a pedig Romániában dolgozott.

Ausztriában a textilipar legnépesebb ága a pamutfeldolgozás, mely a textilipari munkások egyharmad-egynegyed részét foglalkoztatja. Utána következett a gyapjúipar, a textilipari munkásság egyhatodrésszel, majd a kelmefestők és nyomók, illetve kötő- és kötszövőüzemek, melyek a munkásság egynolcad-, illetve egykilenced részét kötik le. Ezután következik a len-, kender- és jutaipar, a munkásság egytizenötöd-részével. Csehszlovákiában szintén a pamutipar a legerősebb. Utána következik a gyapjú-, majd a len-, a juta- és a selyem- (müselyem-) ipar. Emellett Csehszlovákiában megtalálható még a korszerű textilipar valamennyi ágazata is. A cseh textilipar különben Középeurópa egyik legfejlettebb ipara. Magyarország textiliparában legfejlettebb az újkeletű pamutipar, a textilipari foglalkoztatottak több, mint egyharmadrészét ölelve fel, utána jön a gyapjúipar, valamint a kötött- és kötszövőtárak gyártása a foglalkoztatottak egy-egyhetedrészével. Erős még Magyarországon a selyemipar, valamint a len- és kenderfeldolgozás. Jugoszláviában is a pamutipar a legerősebb. Körülbelül egyharmadrész olyan erős volt a gyapjúfeldolgozás. Fejlett még Jugoszláviában a len- és kenderipar is. Bulgária textilipari munkásainak kb. a felét a pamutipar foglalkoztatja. Pamut-fonóipara nagyjából (csaknem 90%-ban) hazai gyapotot dolgoz fel. A második helyen gyapjúipara van, a harmadikon a kötő- és kötszövőipar és a selyemfeldolgozás, ezt követi a lenipar. Ezután következik egyforma jelentőséggel a jutaipar, paszománygyártás, cérna-készítés és a harisnyagyártás. Romániában a textilipari munkások 45%-a a pamutiparban, 25%-a a gyapjúiparban, 15% a kötő- és kötszövőiparban és 7%-a a selyemiparban dolgozott.

13. Papíripar

A Dunavidék államaiban a fejlődés kezdetén levő iparág, bár az erdővel borított vidékeken igen alkalmas nagymennyiségű nyersanyag kínálkozik. A papírfogyasztás azonban az államok egy részében még meglehetősen elmaradott. Míg Ausztriában és Csehszlovákiában az évi papírfogyasztás fejátlaga 25—30 kg-ot tesz ki, addig ez Magyarországon 7—10 kg körül van, innen délkeletre pedig a 2—3 kg-ot is alig éri el.

Viszont a kisebb papírfogyasztású vidékeken fejlődik legerősebben a papíripar. Magyarországon, Bulgáriában, Romániában az utolsó 20 év alatt 2—3-szorosára emelkedett a papíripari dolgozók száma. A papíripar 1930-as helyzetképét adja a következő tábla:

Üzemek száma	összesen	D o l g o z ó k az összipari dolgozók %-ában	átlagos üzemenkint	hány %-a dolgozik gyári üzemben	
Ausztria	1.202	30.852	3.5	26	85
Csehszlovákia	2.827	39.736	1.8	14	79
Magyarország	677	6.683	0.8	10	64
Jugoszlávia ¹	150	4.270	0.7	28.5	88
Bulgária ²	813	6.064	2.9	7.5	7
Románia ³	110	6.266	1.1	57	100
Összesen:	5.779	93.871	1.8	16.0	78

¹⁾ 1931-ben. — ²⁾ 1934-ben, sokszorosító iparral együtt. — ³⁾ Nagyüzemek.

Ausztria 1937-ben mintegy 240.000 tonna papírt termelt. A papírosgyártás és papíráruiipar foglalkoztatottjai úgy viszonylanak egymáshoz, mint 2:1. *Csehszlovákia* 1937-ben kerekén 260.000 tonna papíranyagot termelt s papírfeldolgozó ipara igen fejlett. — *Magyarországon* — a megfelelő vámvédelem következtében — rendkívül erős fejlődésben van a papírgyártás. Munkaslétszáma kisebb (kb. háromötöde) a papírárugyártásban dolgozó munkások számánál. — *Jugoszlávia*, bár jó papíripari nyersanyagforrásai vannak, egyenlőtlen alkatú papírpara folytán papírfogyasztásának egyharmadát behozni kényszerül, miközben egyes papírüzemei alig 50%-ra vannak kihasználva. Papír feldolgozásával mintegy 80 kisebb vállalat foglalkozik. — *Bulgária* papirosszükségletének háromnegyed részét külföldről fedezi. 5 nagyobb papírgyára van. — *Romániának* meglehetősen jelentős és erősen fejlődő papírpara van, amelynek jó nyersanyagbázisa is van. Papíripari dolgozóinak négyötöd része papíranyagtermelésben volt foglalkoztatva.

14. Élelmezési ipar

Az ipari keresők egynegyed részét (összesen 7—800.000 főt) foglalkoztatja és túlnyomórészt a honi mezőgazdaság termelvényeinek feldolgozásával foglalkozik. Részben közszükségleti élelmiszereket, részben élvezeti cikkeket állít elő. Az *előbbi* csoportba tartoznak: gabonaőrlemények és késztermékek, növényi ételolaj, cukor, szesz, gyümölcskonzervek, kávépótszerek, tejtermékek, húskonzervek, halkonzervek stb.; az *utóbbiba*: gyümölcsbor-párlatok, sör, dohánytermékek, cukrász-csokoládégyártmányok, teafélék. E mellett igen sok gyógy- és tápszert is állít elő az itteni élelmezési ipar, melynek regionális helyzetképét adja a következő tábla:

Élelmezési ipar 1930-ban

Üzemek száma	száma	D o l g o z ó k az összipari dolgozók %-ában	átlagos üzemenkint	hány %-a dolgozik gyári üzemben	
Ausztria	21.360	109.592	12.4	5.1	33.6
Csehszlovákia	60.174	238.255	10.9	4.0	35.8
Magyarország	21.575	96.993	11.5	4.5	33.0
Jugoszlávia ¹	25.000 ²	78.702	12.3	3.1	32.2
Bulgária ³	19.257	40.499	19.1	2.1	19.4
Románia	37.497	121.798	21.6	3.2	20.8
Összesen:	184.863	685.839	12.8	3.7	31.0

¹⁾ 1931-ben. — ²⁾ Becslés. — ³⁾ 1934-ben.

Az élelmezési iparban dolgozóknak az összes ipari foglalkoztatottakhoz viszonyított aránya az egyes országok agrár jellegével — északnyugattól délkelet felé — általában növekedik. Fordítva változik viszont az üzemek gyári jellege és átlagos nagysága. A kis üzemek jobbra gabonaőrlemények és tejtermékek feldolgozásával és részben szeszfőzés-sel foglalkoznak. A gyárak a nagyüzemi feldolgozást igénylő termelést (őrlés, cukorgyártás, sörgyártás, konzervgyártás stb.) folytatják.

Ausztria területén a nagyüzemi termelésben foglalkoztatottaknak egyharmada a cukor, cukorka és csokoládé gyártásban, egy-egy negyedrésze pedig a szesz, sör és egyéb italok előállításában, továbbá a gabonaőrlés és kenyérgyártásban dolgozott. A *Csehszlovákia* területén levő élelmiszeripari gyárak dolgozóinak körülbelül egy-egy negyedrésze a malom és sütőipar és tésztagyártás, a cukor-cukorka, továbbá a sör-, maláta és kapcsolt iparaiban van foglalkoztatva. A csehországi sör (pilseni sör) világhíres minőség volt mindig. *Magyarország* élelmiszert gyártó üzemében alkalmazottak 25—25%-a a malom- és sütőiparban, továbbá a cukor- és cukorkaiparban, 20—20% pedig a konzerv, valamint az élvezeti cikkek gyártásában dolgozik. Malomiparának érdekessége a fűszerpaprikaőrlés, konzerviparának pedig a paprikából előállítható „C” vitaminyártás, mely alig néhány év alatt világhírré tett szert. *Jugoszláviában* a malom- és a dohányipar a legerősebb az iparnak ebben az ágában, amelletts még a cukoripar. Nagy fejlődést ígér a főzelék- és gyümölcs- és hal-konzervgyártás. *Bulgária* élelmezési iparának — főképp a gyári jellegű üzemekben foglalkoztatott munkásai közül — 25% a dohányiparban, 20—20% pedig a malom- és cukoriparban talált munkát. *Románia* élelmiszer-nagyiparában dolgozóknak csaknem a fele a cukor- és rokoniparokban, egyharmada a malom- és sütőiparban van foglalkoztatva. Mivel *Románia* sok szőlőt és gyümölcsöt termel, igen számottevő még a különféle italok gyártása.

A második világháború — főképp a seregek élelmezése érdekében — nagy lendületet adott az egyébként is erősen fejlődő és azelőtt nagyrészt exportra dolgozó konzervgyártásnak (p. o. paradicsom- és főzelékkonzervgyártásnak), továbbá, az európai kontinens jelentős zsírhiánya folytán, a növényi ételolajok készítésének.

15. Mezőgazdasági iparok

Szűkebb értelemben vett mezőgazdasági iparok (szesz-, sör-, cukorgyártás, malomipar, tejfeldolgozás, olajütés, konzervkészítés stb.) a mezőgazdasági üzem szerves kiegészítő részét alkotják. Részben mert az így feldolgozott termékek forgalomképesebbé válnak, részben mert a feldolgozás melléktermékei a mezőgazdasági üzem takarmányozási (mellasz, maláta, soványtej, olajmagpogácsa stb.) és trágyázási szükségletének (szeszfőzés, szőlőpréselés, konzervkészítés hulladékai stb.) jórészt fedezhetik. Tágabb értelemben véve mezőgazdasági ipar valamennyi oly iparág, mely a mezőgazdaság közvetlenül az üzemből kikerült növényi és állati termékeit dolgozza fel. Tulnyomó részük az élelmezési iparok körébe tartozik, kisebb részük ipari segédanyagokat (keményítő, dextrin, szesz, növényi olaj stb.) és gyógyszereket (kamilla, nikotin, hársfatea stb.) termel. Az élelmezési iparok egyrésze szorosan vett élelmiszereket (liszt, tészta, cukor, sajt, vaj, hús, zsír és tej, gomba, gyümölcs, konzerv stb.) másrésze fűszereket (paprika, sáfrány, keménymag, ecet, élesztő,

kávépótló, tea stb.) és u. n. vitaminhordozókat (paprika-, alma-, citrom-, máj- stb. kivonat) állít elő.

A mezőgazdasági iparok a Dunavidék iparának legrégebb és legjellegzetesebb fajtáját képviselik. Jelenleg az ipari keresők 12—15%-át foglalkoztatják és mintegy 1 millió embernek adnak munkát és kereken 200.000 üzemmel rendelkeznek, melyek — munkakapacitásukat tekintve — $\frac{1}{3}$ -a gyári üzem. Viszonylagos jelentőségük általában növekszik az egyes közgazdaságok agrárjellegével, vagyis északnyugattól-délkelet felé. Az Osztrák-Magyar Monarchia vámterületének felbomlása után és a Monarchiából kivált két ipari állam Ausztria és Csehszlovákia agrár protekcionista kereskedelmi politikája következtében ez iparok nagyrésze a többi négy országban jelentősen megakadt fejlődésében. Kapacitásuk állandóan kedvezőtlenül van kihasználva. Az új világháború és a tengerentúli versenynek a háború következtében való elmaradása nagymértékben megjavította piaci helyzetüket, úgyannyira, hogy a jelenlegi kereslet már jóval felül is múlja termelőképességüket.

Az itteni mezőgazdaság viszonylagos túlnépesedése és az intenzív üzemi formákra való kényszerülés a mezőgazdasági iparoknak előreláthatólag nagy — talán a jelenlegi alkatuktól eltérő — fejlődési lendületet fognak adni, melyet, mivel kifejezetten honi nyersanyagok feldolgozásáról van szó, nem fogja lényegesen zavarni a velük szemben álló kereskedelmi politika nyersanyagvédő irányzata.

16. Malomipar

Délkelet-Európának ősi iparága a malomipar. A Dunavidék államaiban mintegy 55.000 malom van, melyből 2000 nagyobb (körülbelül 150—200 q napi őrlőképességű), u. n. gyári jellegű malom. Kereken 150.000-re tehető az azok száma, akik a malomiparban vannak foglalkoztatva. A malmok túlnyomórésze kenyérgabona őrlésével foglalkozik. Kisebbségük takarmánygabona (tengeri, árpa) darálásával. Még kisebb részük szolgál különleges célokra. Így fűszer (paprika-) őrlésre és hántolásra (p. o. rizs-, köles-, borsóhántolás, árpagyöngy készítésére stb.) A malmok által évenként átlag feldolgozott termékek mennyisége kereken 90 millió q-ra tehető. A gyári jellegű malmok foglalkoztatottainak országonkénti megoszlását a következő tábla tünteti fel:

Foglalkoztatottak száma 1930—32. években

Ausztria	5.676
Csehszlovákia	9.660
Magyarország	6.857
Jugoszlávia	5.083
Bulgária	1.275
Románia	3.737
Összesen	32.288

Megközelítőleg hasonló megoszlást mutat a malomipari termékek országonkénti mennyisége.

A Dunavidéki malomipara, mely különösen Magyarországon tekint vissza hosszú — csaknem ezeréves — multra, általában — az egész területre nézve — egyenletesen fejlődik. Az egyes országokat nézve azonban nagy aránytalanságok találhatók. Míg az első világháború előtt úgyszólván Magyarország volt az Osztrák-Magyar Monarchia és balkáni szomszédjainak gabonaőrleő műhelye, addig a háborút befejező terület-

változások és a nyomukba jövő önellátó és elzárkózó kereskedelmi politika valamennyi államban önálló és erős malomipart igyekezett kifejleszteni, ami azután nagymértékben tönkretette Magyarország és belőle a trianoni békeszerződésben leválasztott területek, p. o. a Jugoszláviának jutott Délvidék, nagyhírű (többnyire a világhírű Ganz—Mechwart-féle u. n. kéregöntésű hengershékekkel dolgozó) és a középeurópai gabonafajták (acélos búza) őrlésére berendezkedett nagyteljesítményű malomiparát, úgyannyira, hogy kapacitásuknak alig $\frac{1}{3}$ — $\frac{1}{4}$ -e volt csak hosszú ideig foglalkoztatva. Utóbb azután e fejlett malomipar nagyrészét leépítették, a megmaradót viszont nagymértékben korszerűsítették és őrlési rendszerét racionalizálták. Hozzájárult az itteni malomipar nehéz helyzetéhez még az is, hogy a harmincas évek elején Ausztria és Csehszlovákia piacain megjelent az olcsó északamerikai liszt.

A malmok túlnyomórésze vámőrlést, azaz a termelők gabonájának saját célra való őrlését végzi. Különösen vidéken található kismalmok, melyeknél még a csereőrlés is gyakori. Ezek őrlési eljárása általában egyszerűbb, mint a városokban épült nagymalmoké, melyek már inkább kereskedelmi őrléssel foglalkoznak. Míg amazok a kenyérgabonát őrlésnél 4-szer, legfeljebb 6-szor töretik, addig a nagymalmoknál gyakori a 8, kivételesen a 10-szeres töretés is.

A malmok meghajtása, különösen a gyári jellegűeknél, gőzgéppel történik. Ujabban gyakoriak a belső égésű motorok és az elektromosmotorok. Kis malmoknál még gyakoriak a vízikerekek és vízturbínák. Néhány helyen, különösen sík vidékeken — még megtalálható a szélmalom is.

17. Cukorgyártás

A Dunavidék a 30-as évek folyamán mintegy 250 cukorgyárral és kereken 50.000 üzemi alkalmazottal termelt cukrot. Az évi cukortermelés e területen ez időtájt átlagosan 15 millió q körül volt. A cukortermelés 60%-át Csehszlovákia állította elő, míg Ausztriára a termelés 10—15%-a, a trianoni Magyarországra pedig 10—12%-a esett. Románia 8—10%-kal, Jugoszlávia 6—7%-kal, Bulgária pedig csak 1—3%-kal részesedett a cukortermelésben. A termelés időbeli fejlődését a következő tábla ismerteti:

Cukortermelés, nyerscukorértékben, métermázsában

	1913/14	1925	1930	1935	1937
Ausztria		780 951	1,391.120	2,184.000	1,568.000
Csehszlovákia	16,805.000	14,290.203	10,352.855	6,377.204	7,275.220
Magyarország		1,662.934	2,342.962	1,169.606	1,110.266
Jugoszlávia		1,243.368	1,185.697	567.594	906.223
Bulgária	78.000	352.330	519.588	50.000	110.000
Románia	430.000	1,041.722	1,526.077	1,227.451	713.839
Összesen:	17,313.000	19,371.508	17,318.299	11,575.855	11,683.598

A csaknem 20 millió mázsás termelés mintegy 60—80 évi termelésfejlesztés eredménye volt. Az első világháború után a cukortermelésben általában visszafejlődés mutatkozott, különösen Csehszlovákiában. Oka ennek a cukor-világpiacra jelentkező értékesítési válság volt, mely a nyomott árakon kívül nemzetközi egyezmények útján a termelés megszorítását, illetve a cukorrépa-területek csökkenését okozta. Kivétel volt az e tekintetben nagyfokú agrárprotekciónizmust alkalmazó Ausztria, mely

cukortermelését erősen védett belső piaca segítségével jelentős mértékben tudta fokozni. Ezzel szemben a többi kivitelre kényszerülő államok csak jelentős áldozatok árán tudták cukorfeleslegüket külföldön elhelyezni, ami a termelés jövedelmezőségét mindinkább veszélyeztette. Megkísérelték az államok cukorfeleslegük elhelyezését az európai viszonylatban igen alacsony (Magyarországon fejenként 10—12 kg, Romániában, Jugoszláviában 8 kg, Bulgáriában pedig 6 kg) belső fogyasztásuk növelésével. Ez azonban az időközben szükségessé váló cukorfogyasztási adók emelése és a gazdasági válsággal együtt járó belső vásárló erő csökkenése folytán a 30-as évek végéig alig sikerült. Nagyot segített a cukortermelés piaci helyzetén a második háborúra való gazdasági előkészítés megindulása. Megjegyzendő, hogy a cukoripar számára mindegyik országban erős támaszt jelentett az erős kartellszervezet, mely az összes cukorgyárat egybefoglalva, racionális piaci és termelési politikára készítette.

18. Dohányfeldolgozás

A Dunavidék államainak dohányipara az 1930/35. években átlagosan fél millió q dohányárút állított elő. Mintegy 100 dohánygyárral és 40—50.000 munkással dolgozik. Termelésének, valamint a nyers dohány termelésének területi megoszlása 1930/35-ben a következő:

	Dohányipar feldolgozó termelése	Nyers (száraz) dohánytermelés
	e z e r q	
Ausztria	43	—
Csehszlovákia	137	133
Magyarország	92	304
Jugoszlávia	92	119
Bulgária	40	243
Románia	100	109
Összesen:	504	908

A feldolgozó termelés általában visszafejlődő képet mutat. Különösen erős visszaesés tapasztalható Magyarország és Románia dohányiparában, bár az utóbbi években a gazdasági helyzet alakulása e téren eléggé érezteti hatását, annak ellenére, hogy a fogyasztás kiterjedését a 30-as évek folyamán — mivel a dohányárúk forgalombahozatala nagyrészt állami jövedék — gyakori áremelések zavarták.

A dohánytermelés túlnyomó részét fogyasztási — élvezeti cikkekékké dolgozzák fel. Kisebb részét (mintegy 1—2%-át) újabban nikotinkivonat előállítására használják fel, mely igen hatásos növényvédőszernek bizonyult.

19. Sörgyártás

A Dunavidék söripara, mely különösen az északnyugati területeken régi tekintéllyel rendelkezik, a második világháborút megelőző időben kereken mintegy 600 üzemmel és 30.000 munkással dolgozott. A dunai államok dombvidékén igen jóminőségű sörárpa és kellő mennyiségű komló terem, melyek igen alkalmasak a sörgyártás honi nyersanyag bázison való erős kiépülésére. Évi termelése 1930-ban kereken 18 millió Hl-t, 1935-ben azonban alig több, mint 11 millió Hl-t ért el, mely az egyes országok között a következőképpen oszlott meg:

Sörtermelés Hl-ben

	1930	1935
Ausztria	5,090.170	2,347.000
Magyarország	309.933	220.203
Csehszlovákia	11,416.999	7,744.444
Jugoszlávia	1,190.000	450.000
Bulgária	50.903	40.000
Románia	594.858	509.000
Összesen:	18,652.863	11,310.647

Mivel a sör termelése könnyen tud igazodni a fogyasztáshoz, s mivel a sörfogyasztás gyorsan követi a fogyasztók vásárlóerejét, mindenkori quantuma híven mutatja a konjunktura alakulását. A konjunkturális változások magyarázzák azt a nagy hullámzást, mely a sör termelésében tapasztalható. Megjegyzendő azonban, hogy a 30-as évek közepe táján mutatkozó nagy visszaesés a sörfogyasztásban nemcsak éppen a vásárlóerő csökkenésének volt következménye. Szerepet játszott abban a söradó fokozatos emelése, nem kevésbé — különösen a délkeleti államokban — versenycikkének, a bornak erre az időre eső árlemorzsolódása is. A sör gyártása és forgalombahozatala erős kartelek kezében van, melyek a termelés rentabilitását még a legrosszabb években is biztosítani tudták.

20. Szeszgyártás

Az erjedési iparok legfontosabbika. A mintegy 1500 nagyobb ipari szeszgyárral és vagy 8—10-szer annyi kis mezőgazdasági szeszfőző üzemmel rendelkező szeszipar a második világháborút megelőző években 16—20 ezer embert foglalkoztatott, kik közül 6—8 ezer a nagyobb szeszfőző üzemek alkalmazottja volt. A kisüzemek jobbára háziiparszerűen dolgoznak, főképen a mezőgazdaságban. A szeszfőzés u. i. a mezőgazdasági üzem jó és rentábilis kiegészítője szokott lenni. Sokszor termékhulladékot (főképen gyümölcs) dolgoz fel, kész termékei pedig mint fogyasztási luxuscikkek, jól értékesíthetők. A forgalom számára dolgozó szeszipar átlagos évi termelése a 30-as évek folyamán kereken 3 millió hl. körül mozgott. A szeszipar forgalom számára dolgozó üzemeiben foglalkoztatottak számának területi megoszlását adja a következő tábla:

A szeszipar foglalkoztatottjainak száma 1930—32-ben

	Foglalkoztatottak száma
Ausztria	1.382
Csehszlovákia	2.723
Magyarország	542
Jugoszlávia	535
Bulgária	117
Románia	1.152
Összesen:	6.451

Hasonló megoszlást mutat a termelés mennyisége is. A 30-as évek agrárválsága folyamán a szeszipar is kedvezőtlen gazdasági helyzetbe került, ami nagy visszaesést váltott ki a szesztermelésben. Sokat lendített jövedelmezőségén a szeszszel kevert benzín (motalkó) használatának kötelezővé tétele, mely lehetővé tette nagy szeszterményiségek jó és tartott áron való értékesítését. Az itteni agrárállamok iparosodásának előrehaladása szintén jelentősen hozzájárult a szesz, mint fontos ipari nyers-

és segédanyag, keresletének a növeléséhez. A szesz mint monopolizált cikk, áralakítása — különösen fogyasztásra szánt alakjában (rumok, különböző párlatok) — könnyen tudja követni a gazdasági helyzetváltozások nyújtotta lehetőségeket, amivel termelésének jövedelmezősége is sok biztosítékot nyer.

21. Vegyészeti ipar

A Dunavidék iparában a vegyiipar, mint jellegzetes termelőjüket gyártó iparág, viszonylag kisebb jelentőségű s csak a régi ipari kultúrával bíró Ausztriában és az ásványolajban gazdag Romániában van nagyobb jelentősége. Keresői mindössze 2%-át teszik ki az összipari keresőknek. Az 1930-as iparszámlálások a vegyiipar helyzetét a következőképp tárják fel:

Vegyészeti ipar 1930-ban

	Üzemek száma	száma	Dolgozók az összipari dolgozók %-ában	átlagos száma üzemenként	hány %-a dolgozik gyári üzemben
Ausztria ¹	1.428	27.346	3.1	19	74.0
Csehszlovákia	1.385	40.571	1.9	29	86.0
Magyarország	874	15.239	1.7	17	83.0
Jugoszlávia ²	750 ³	11.153	1.8	15	85.0
Bulgária ⁴	384	2.715	1.3	7	71.0
Románia	1.854	24.283	4.3	13	73.0
Összesen:	6.675	121.307	2.3	18	80

¹) Műanyag- és gumiiparral együtt. — ²) 1931-ben. — ³) Becslés. — ⁴) 1934-ben.

A vegyiipar túlnyomórészt gyári üzemekben dolgozik és honi eredetű nyersanyagok feldolgozásával foglalkozik, sok oly terméket állítva elő, amelyre elsősorban a mezőgazdasági termelésnek van szüksége. Az 1931 utáni erősen elzárkózó kereskedelempolitika, főképpen a délkeleti államokban, a már meglévő vámvédelmen túl is jelentékeny támogatásban részesítette, úgyhogy kismértékben bár, de különösen újabban a műanyagok és gyógyszerek tekintetében, széleskörű fejlődésnek indult. A textilipar fokozatos kifejlődésével karöltve fejlődik újabban a textil-kémiai ipar. Erős fejlődésben van jelenleg — főképp a fában gazdag országokban — két fontos alapanyag, a cellulóze és a műselyem gyártása.

	Cellulózegyártás 1000 tonna			Műselyemgyártás tonna			
	Ausztria	Csehszlovákia	Románia	Ausztria	Csehszlovákia	Magyarország	Románia
1930	316	313	43	1930	787	2.303	337
1935	335	300	50	1935	850	2.785	50
1937	414	373	57	1937	1.000	4.242	50
				1939	—	—	50
							1.210

Ausztria tekintélyes múltú vegyi iparában a vezető szerepet jelenleg a fa kémiai feldolgozása viszi. Erős és kedvezményezett szakma volt még az olaj- és zsíripar.

Csehszlovákia nem éppen erős, de sokoldalú és szintén régebbi keletű vegyi iparral rendelkezik. Itt is jelentős szerepet viszi a fafeldolgozás, a zsír- és olajipar. Ezenkívül a festékgyártás és a vele kapcsolatos iparok számottevőek. *Magyarország* vegyiiparában az ásványolajfinomítás a legerősebb. Ezenkívül számos közel egyforma jelentőségű kémiai iparág (p. o. keményítőgyártás, növényolaj-, gyertya-, szappan-, műtrágya- stb. gyártás) található. *Jugoszlávia* vegyiipara igen erős nyersanyagalappal rendelkezik. Így különösen a nehéz-kémia (szóda, kénsav,

szuperfoszfát, rézgalic előállítás) elektrokémiai (vizierőművek közelében: kalciumkarbid, cynamid, aluminium stb.) és a kémiai fafeldolgozó iparokat (falepárlás, cserzőanyagok készítése stb.) illetően. Ezekből az iparokból származó árúk az ország kivitelének gyakran 10%-át is elérték. Jó lehetőségei vannak még a gyógyszer-, szappan- és gyertya-, s a lakk- és festékgyártásnak. *Bulgária* szerény keretek között lévő vegyiiparának érdekessége a növényolaj- (rózsaolaj) gyártás és a szappan- és keményítő-készítés. — *Románia* nagy és fejlett ásványolajfinomító iparral rendelkezik, emellett tekintélyes termelésük van a fafeldolgozóiparoknak és a növényolajgyártásnak.

22. Ásványolajfinomítás

A vegyiipar egyik erős ágazata az ásványolajfinomítás. A délkeleteurópai államok ásványolajfinomítóinak termelési tevékenységéről, vagyis az előállított ásványolajtermékek mennyiségéről szóló adatokat, melyek a második világháború előtti évek termelési átlagait mutatják, az alábbi táblázat foglalja össze:

	Benzin	Világító- olaj	Nehéz- és kenőolaj
	termelés 1000 tonnában		
Ausztria	74	34	12
Csehszlovákia	156	70	54
Magyarország	50	57	47
Jugoszlávia	26	—	—
Bulgária	5	6	11
Románia	1.698	1.156	4.054

Ausztria ásványolajfinomító iparát az 1930. évben 12 üzem képviselte, amelyekben együttesen 827 alkalmazottat foglalkoztattak. A szóbanforgó üzemekben összesen 880 LE teljesítőképességű elsődleges erőgép szolgált a munkagépek meghajtására. Ausztria ásványolajfinomító iparának foglalkoztatottságára kedvezőtlen hatással volt Romániának 1936 óta elfoglalt az az álláspontja, hogy finomításra való nyersolajat csak nyugateurópai devizák ellenében volt hajlandó szállítani. E kivánság teljesítése pedig Ausztriát arra kényszerítette, hogy saját ásványolajfinomító iparának kárára, más országokból való behozatal útján fedezze benzin- és egyéb ásványolajtermék szükségletét. Ásványolajfinomítóinak termelése ennek következtében az 1936. évi 125 ezer tonnáról 1937-ben 85 ezer tonnára csökkent.

Csehszlovákia ásványolajfinomító iparát az 1930. évben 11 üzem képviselte, amelyek ekkor együttesen majdnem 2 ezer alkalmazottat foglalkoztattak. Az ásványolajfinomítók száma az 1935/36. évben 15-re emelkedett s a termelésük lendületes fejlődést mutatott. A finomítás végett külföldről importált nyersolaj ill. a más finomítóktól további feldolgozásra átvett nyersolaj mennyisége ugyanis, mely az 1926/27. évben még csupán 90 ezer tonnát tett, az 1935/36. évben 370 ezer tonnára emelkedett.

Magyarország ásványolajfinomító ipara már a múlt század végén is említésreméltó volt, ugyanis az 1898. évben 13 kőolajfinomító működött az országban, mintegy 1.200 alkalmazottal s ezek az üzemek 110 ezer tonna nyersolajat dolgoztak fel. Az 1913. évben az ásványolajfinomítók száma 28-ra emelkedett, amelyek együttesen mintegy 2.000 munkást foglalkoztattak. A trianoni Magyarország területén csupán 6 finomító maradt, melyek száma azonban az 1938. évben 9-re gyarapodott, mintegy 800 alkalmazottat foglalkoztatva ekkor. Magyarország ásvány-

olajfinomító iparának fejlődése különösképen az 1929—1934. évek alatt vált szembetűnővé, amikor a külkereskedelmi forgalomról szóló adatok szerint a nyersolajnak egyre erősödő behozatala mellett az olajtermékek importja mindinkább háttérbe szorult és lassan csaknem el is tűnt. Magyarország ásványolajfinomító iparában lényeges változást jelent az 1937. esztendő, amikor Magyarország ismét nyersolajtermelő állammá lett s azóta olajfinomítóinak nyersanyagellátása, eleinte ugyan még szerény keretek között, de évről-évre mind nagyobb lendülettel fejlődve, hazai termelésből fedezhető.

Jugoszlávia ásványolajfinomító iparára vonatkozó üzemi adatok nem ismeretesek.

Bulgária az 1938. évben összesen 7 ásványolajfinomító telepről adott számot, amelyek összesen 79 alkalmazottat — köztük 43 munkást — foglalkoztatva összesen 154 lóerő teljesítőképességű erőgépet alkalmaztak.

Romániának nagy nyersolajtermelése folytán olajfinomító ipara is messze kiemelkedik a délkelet-európai államok hasonló iparához mérten és Ploestiben nagy üzemkoncentrációt eredményezett. Később a közlekedési viszonyok terén bekövetkezett javulással az ország más részein is (Jassy, Focsani, Braila, Galac, Konstanca) épültek finomítók. Az 1913. évben már 60 finomító összesen 1.8 millió tonna nyersolajat dolgozott fel. Az 1930. évi üzemi statisztika szerint ebben az évben 73 üzemben folyt a finomítás, összesen 9.676 alkalmazottal. Az alkalmazottak között 2.617 volt szakmunkás és 5.676 tanulatlan munkás. A munkagépek meghajtására szolgáló erőgépek teljesítőképessége összesen több mint 10 ezer lóerőt képviselt. Az üzemek között 4 volt olyan, amely 500-nál több és 6, amely legalább 200 alkalmazottat foglalkoztatott. A romániai olajfinomítók az 1935. évben érték el maximális termelésüket, amikor az előállított összes ásványolajtermékek mennyisége meghaladta a 8.1 millió tonnát.

23. Építőipar

A Dunavidék államaiban az építőipar az ipari keresők 10—15%-ának ad megélhetést. Foglalkoztatása és ezzel az építőipari foglalkoztatottak száma — lévén az építkezési tevékenység konjunkturális ipar — a gazdasági helyzet alakulásához igazodva, erősen ingadozik. Az építőipari üzemek és munkások 1930. évi megoszlását és általános alkatát mutatja a következő tábla:

Építőipar 1930-ban

	Üzemek száma	száma	D o l g o z ó k az ösziipari dolgozók %-ában	átlagos száma üzemenként
Ausztria	13.322	123.233	13.9	9.3
Csehszlovákia ¹⁾	27.588	297.303	7.3	10.8
Magyarország	24.901	112.373	12.9	4.5
Jugoszlávia	10.550 ²⁾	68.325	10.7	6.5
Bulgária ³⁾	4.991	10.351	4.4	2.1
Románia ³⁾	4.389	32.993	5.9	7.5
Összesen:	85.741	644.578	11.8	7.4

¹⁾ Építőanyagok gyártása. — ²⁾ 1926-ban. — ³⁾ A kő-, föld-, agyagiparral együtt. — ⁴⁾ Becslés.

Az építőipar, bár műszakilag többé-kevésbé rokon, de gazdaságilag meglehetősen heterogén jellegű foglalkozási csoportokból tevődik össze. A szorosan vett építőipar a házépítő tevékenység és ezt kiszolgáló mellékiparágak. A házépítő tevékenységhez csatlakozik szorosan a közművek építése (villany, gáz, vízvezeték, csatornázás, részben az út- és hidépítés és vasútépítés). Számottevő építési tevékenységet jelent a műtárgyak (híd, alagút, stb.) és a nagyméretű termelő berendezések (beruházások) építése, továbbá a vasút-, út- és kikötőépítés, a csatornázás (beleértve az öntözőműveket) és sokszor a talajjavítás. Mindezek rendszerint a konjunktúrapolitika feladatköréhez tartozó közmunkák keretében végeztetnek, úgyhogy jobbára akkor kerül rájuk sor, midőn a konjunktúra-érzékeny házépítési tevékenység visszaesőben van és fordítva. A szorosan vett lakóházépítkezési tevékenység alakulása a Dunavidék egyes államaiban az utóbbi 10 évben a következő jellegű volt:

Építési tevékenység jelzőszámai:

	Ausztria ¹⁾	Csehszlovákia	Magyarország	Románia
1929	100	100	100	100
1930	94	66	70	69
1931	92	75	68	80
1932	62	88	66	102
1933	55	62	56	119
1934	62	50	64	128
1935	—	36	56	148
1936	—	44	79	118
1937	—	45	77	107

¹⁾ Balesetbiztosított személyek száma a lakóház építőiparban.

Magyarországon és különösen a tőle délkeletre eső és gazdaságilag még csak kezdő fejlődésben levő területeken — ezek lendületes népszaporodása következtében — állandóan élénk a lakóházépítkezési tevékenység. Hasonlóképp az útépítési és csatornázási tevékenység, nem kevésbé az új nagy nemzeti beruházásokkal kapcsolatos építkezések: kikötők, hidak, erőtelepek, gyári berendezések, stb. építése; ásványi kincsek feltárása, stb. Nagyobb települések, nagyobb városok gyors kialakulása hasonló hatású volt a kultúrintézmények (iskolák), a városi vasút és általában a városi közművek építése tekintetében. Délkelet-Európa sok nagy városa (Belgrád, Bukarest, Szófia, stb.) csupán az utolsó 20 év alatt fejlődött valóban nagy várossá. Hasonló volt a helyzet a közutakkal. A gépjárműközlekedés elterjedése egyszerre arra készítette az itteni államokat, hogy közutaikat — nagyrészt közmunkák keretében — nagymértékben kiépítsék. A gyorsított iparosítás, nem kevésbé az a körülmény, hogy ez államok 1918 után kénytelenek voltak erősebben bekapcsolódni a nemzetközi munkamegosztásba, szintén az építkezési tevékenység megerősödésére vezettek. Igen nagy lendületet adott az építőiparnak a második világháború után szükségessé váló nagyméretű építkezés.

24. Sokszorosító és grafikai ipar

Ez a viszonylag erősen munkaintenzív ipar a Dunavidék államai-ban csaknem 2%-át foglalkoztatja az ipari keresőknek. Nagyrészt közép-és nagyüzemekben dolgozik, mint nyomdaipar. A nyomdaipar Közép-európa csaknem 500 éves ipara. Számos régi nyomda található Ausztria, Csehszlovákia és Magyarország területén. A sokszorosító ipar dolgozóinak 1930-as állagát mutatja az alábbi tábla:

Sokszorosító és grafikai ipar 1930-ban

	D o l g o z ó k	
	száma	az összipari dolgozók %-ában
Ausztria	24.102	2.7
Csehszlovákia	32.347	1.5
Magyarország	13.004	1.5
Jugoszlávia	9.000 ¹⁾	1.4
Bulgária	4.500 ¹⁾	2.1
Románia	17.588 ²⁾	3.1
Összesen	100.541	1.9

¹⁾ Becslés. — ²⁾ A papíripari kis- és középüzemek egy részével együtt.

A könyvtermelés, általában a nyomdatermékek fajlagos (fejlenkinti) gyakorisága északnyugattól fokozatosan csökken délkelet felé. Bulgária területén azonban ismét emelkedik.

25. Ipari érdekképviseleti szervek

A múlt század második feléig a céhek tömörítették magukba az iparúzókat. A céh volt az iparosok szakmai, hivatásrendi megtestesítője és egyúttal társadalmi képviselője. Amint a XIX. század folyamán a közgazdaság átalakult szabadkereseti gazdasággá, a céhrendszer is fokozatosan felszámolódott és az iparúzók tömörülésére újabb keretek alakultak ki, melyek nagyrésze eredetileg az önkéntes társulás eszméjére volt alapítva. A második világháború előtti években a fasiszta eszmék hatására, Magyarországon is akadnak hívei a „rendiség“ gondolatának s a háború tartamára az érdekképviseleti szervek nagyobbik részét kényszer-társulás jellegűvé alakították át. Az ipari érdekképviseleti szervek jelentős része általában az iparúzókat foglalja magában, függetlenül az iparúzó szakmájától és a munkaviszony természetétől. Ilyenek — általában a szabad társulás elvén álló — iparkamarák, iparegyesületek, ipartársulatok, stb.

A fejlődés folyamán a nagy- és kézműipar érdekképviseleti szervei elkülönülnek, hasonlóképp az egyes szakmák érdekképviseletei. További specializációt jelentett a munkaadók és munkavállalók (szakszervezetek) különválása, majd később az üzemi és piaci koncentráció folyamányaként létrejött különböző gazdasági jellegű egyesülések (kartelek, trust-ök, pool-ok, piaci egyezmények, stb). Ipari kartelszervezeteknek az iparosodásban levő Magyarországon és tőle délkeletre nagyon kedvezett az erős védvamos és általában az ipari protekcionista gazdaságpolitika. A munkásszakszervezetek rendszerint valamely politikai párt (szociáldemokrata, kommunista, stb. párt) közreműködésével működnek.

A keleteurópai ipari érdekképviseletek munkaterülete egyrészt az általuk képviselt iparúzók társadalmi és politikai, főképp azonban gazdasági érdekeinek védelme, másrészt ezek bizonyos (politikai, szakmai, gazdasági) közigazgatása. Ez utóbbival kapcsolatban különös gondot fordítanak a szakképzés előmozdítására és az iparúzés tisztességes versenyfeltételeinek a betartására. Külön nagy feladatkör jutott az ipari érdekképviseleteknek a tervgazdaság kiépülésével és a háborús ipari szervezés során. A hadigazdálkodás fontos végrehajtó és irányító szerveivé váltak.

Ausztriában az iparkamarai intézmény kialakulása a XIX. század elejére nyúlik vissza. 1920-ban erős kamarai reformot hajtottak végre. 1934 után a fasiszmus „kísérleti telepévé“ vált Ausztria. Először Dollfuss kísérletezett „rendi alkotmánnyal“ és „hivatalnoki szervekkel“, melyek

lényege a munkavállalók — munkások és tisztviselők — szabad szervezkedési jogának elsikkasztása volt. Ennek megfelelően alakították át azután az érdekképviselői szerveket is. Ipari csúciszervezet volt a „Bund der österreichischen Industriellen“. A nagyipar fő érdekképviselői szerve az „Industriebund“, a kézműves iparé pedig a „Gewerbebund“. A demokrácia győzelme ezen a téren a szabadság elvének és a szociális szempontok előtérbe jutását jelentette.

Csehszlovákiában az iparkamarákra nézve sokáig még az 1868. évi osztrák és magyar kamarai törvény volt életben, mely az ipar és kereskedelem számára közös kamarákat szervezett. Ezek megmaradtak az új államalakulatban is. 1922-ben megalakult a „Csehszlovák kereskedelmi és iparkamarák központja“, mely az utóbb a kamarák helyett működő ú. n. „igazgató bizottságok“-at foglalta egybe. 1931-ben kamarai reformot hajtottak végre. A munkavállalóknak 50-nél is több szakmai szervezete volt. Erős érdekképviseléssel rendelkeztek a gyáriparosok, s a kézművesek is. Ezenkívül valamennyi fontosabb ipari szakma (p. o. cukoripar) külön-külön is.

Magyarországon a múlt század közepére esik a kamarai intézmény és egyéb ipari érdekképviselői szervek kialakulása. A múlt század 40-es éveiben jött létre az „Országos Iparegyesület“ erős iparfejlesztési céllal. Az 1850. évi kamarai törvény kereskedelmi és ipari kamarákat szervezett, ezeket 1868-ban és később 1934-ben átszervezték. A kereskedelem és ipar közös kamarával rendelkezik. Jelenleg 11 ilyen kamara van. Ezenkívül, főképp a kézműipar számára 385 ipartestület működik, melyek jobbra ipari közigazgatási feladatkört töltenek be. A munkavállalók mintegy 30 szakmai egyesületbe tömörültek, a munkaadók pedig a Gyáriparosok Országos Szövetségébe. Ezenkívül mindnegyves erősebb szakma rendelkezik külön munkaadói egyesüléssel is.

Jugoszláviában az 1910. évi ipartörvény szervezte meg az iparkamarákat. Szerbiának 4 kamarája volt. 1920-ban újra szervezték a kamarákat. Kétféle kamarákat állítottak fel, ú. n. „közös“ kamarát és külön kézműves kamarát. 1931-ben újra rendezték a kamarai szervezetet. 1940-ben 8 közös és 7 kézműves kamarája volt. A munkavállalók mintegy 22 szakmai szervezetbe tömörültek. A gyáriparosok is önálló szövetséget létesítettek. Több érdekképviselői egyesülés volt még az egyes jelentősebb szakmákban is.

Bulgária területén az 1894. évi törvény honosította meg a kamarai intézményt, mely 1910 óta kiterjedt a kisiparra is. A kamarák nagyrészt közérdekű adminisztratív teendőket végeznek. 1924-ben reformnak vették alá a kamarákat. Bulgáriának 5 kereskedelmi és iparkamarája van, 1 kamarai központtal és 6 szakmai munkásszervezete. Az ipari munkavállalók szervezkedése még csak kezdeti állapotban van.

Romániában az 1886-os törvény szervezte meg az iparkamarákat, francia mintára. Az 1925-ös reform a kereskedelemmel közösen egyesítette őket, az 1929-es reform pedig csökkenti számukat, melyet 1934-ben 20-ban állapítottak meg. 1938-ban gazdaságpolitikai okokból feloszlatták az iparkamarákat. A munkavállalóknak 17 szakmai szervezetük van. A munkaadóknak szintén van szakmai és iparközi egyesülésük.